

उत्तर कौकशातीत

देशस्थ यजुर्वेदी माध्यंदिन ब्राह्मण यांची संक्षिप्त माहिती.

- “ निष्कपट प्रेम सदा, सर्वाभूती धरोनि बागावे ”
“ दोषैकदृष्ट होउनि, लोकपरीक्षण करुं न लागावे ”
“ प्रेमें प्रेम बळावे, द्वेषाने अधिक वाढतो द्वेष ”
“ प्रेमें उदया आले, द्वेषाने ओस पाडिले देश ”

—मोगरे.

लेखक व प्रकाशक—**केशव आनंदराव जोशी,**
बी. ए., एल्. एल्. बी., वकील,
कानजी मॅनशन, सॅन्ट्रल रोड,
गिरगाँव पोस्ट—मुंबई.

मुद्रक—**खंडेराव विनायक पुरंदरे,**
पुरंदरे कं. प्रि. प्रेस, नं. १ ठाकुरद्वार—मुंबई.

सन १९१८.

किंमत २ आणे.

अनुक्रमणिका.

प्रकरण १ ले.

गोदातीराहून उत्तरकोंकणांत आगमन, वास्तव्य व उत्कर्ष.

अष्टाधिकारांसह वृत्तीची प्राप्ति व व्यवस्था—गोत्रे वगैरे संबंधाची माहिती—वृत्तीचे परंपरागत संरक्षण व उपभोग—इंग्रजसरकार व मुंबई शहरांतील धर्मकृत्ये. पृष्ठ १-८.

प्रकरण २ रे.

श्रीमंत पेशवे यांच्या वेळीं घडलेले वाद.

बसई प्रांत घेण्यास श्रीमंत पेशव्यांस मदत—वादाचे बीज—अग्नि-होत्राचे खटले—नाशिक व त्र्यंबकचे संमतिपत्र—श्री. बाळाजी बाजीराव पेशवे यांचे आज्ञापत्र—शिरगांव येथील लिंगोत्पाटनाचा प्रसिद्ध खटला—पॉ. जी. कमिटी व निर्णय—श्री. बाजीराव पेशवे यांचे आज्ञापत्र—कोंकणस्थांस ताकीदपत्र. पृष्ठ ८-१६.

प्रकरण ३ रे.

श्रीमंत पेशवे यांच्या अमदानींत घडलेल्या गोष्टींचे महत्त्व.

पृष्ठ १६-१९.

प्रकरण ४ रे.

श्रीमज्जगद्गुरु शंकराचार्यांची आज्ञापत्रे.

शीहंपी मठाचे पत्र—श्रीसंकेश्वर मठाचे पत्र—आद्यपीठ श्रीशंभूरी मठाची महत्वाची आज्ञापत्रे—स्वशास्त्रीयांचा परिचय व अन्यशास्त्रीयांचा विरोध—आगाशी प्रकरणाचा विपर्यास—खोल्या व पोकळ पुराव्यांचे निदर्शन—तत्कालीन परिस्थितीवर त्याचे अनिष्ट परिणाम—सळचे

नांव-स्वः इतिहासाचें प्रकटीकरण व आक्षेपनिरसन-स्वतःची उत्पत्ति
स्वतः करण्याचें प्रयत्न-लोकमान्य टिळक व नामदार दादासाहेब खापर्डे
यांचें साहाय्य-आचारव्यवहाराचा व अधिकाराचा वाद-श्रीशंभेरामठाचें
अखेरचें आज्ञापत्र. पृष्ठ १९-३३.

प्रकरण ५ वें.

देशस्थ स्वशास्त्रीयांवरोवर घडलेले शरीरसंबंध.
शास्त्र व रुढि-धर्मगुरूंचें आज्ञापत्र व सुशिक्षित पुढाऱ्यांची सहानुभूति-
प्रत्यक्ष घडलेले शरीरसंबंध. पृष्ठ ३३-३५.

प्रकरण ६ वें.

खरें लोकमत व अखेरची विज्ञापना.

पृष्ठ ३५-४०.

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
२	२५	Gazetter	Gazetteer
४	१	शाकाहारी	शाकाहार
१०	२४	Hamieton's	Hamilton's

उत्तर कोंकणांतील

देशस्थ यजुर्वेदी माध्यंदिन ब्राह्मण
यांची संक्षिप्त माहिती.

प्रकरण १ ले.

गोदातीराहून उत्तरकोंकणांत आगमन,
वास्तव्य व उत्कर्ष.

सुमारे तेराव्या शतकाच्या शेवटी यादवकुळांतले क्षत्रियकुला-
वतंस रामदेव राणे हे देवगिरि, वऱ्हाड इ. गोदावरीतीरावरील प्रांतीं
राज्य करीत असतां अल्लाउद्दीन खिलजीने त्यांच्यावर स्वारी करून
त्यांचा पराभव केला. ह्या वेळेपासून यादवांच्या राजसत्तेचा अधिक
अधिक ऱ्हास हो. चालला. तथापि उत्तरकोंकणांत त्यांची सत्ता अजून
बरीच सुरक्षित होती झणून रामदेवरायांचा द्वितीय पुत्र भीम उर्फ
बिंबदेव हा येथें येऊन या प्रांताचा राज्यकारभार स्वतः पाहूं लागला.
ह्या बिंबदेवावरोवर साहजिकच देवगिरि प्रांतांतील पैठण, नेवास, सौवखेड,
बाबरे, बीड, मुंगी, पळशी इ. गोदावरीतीरावरील कावळे, चामरे, छत्रे,
नाईक, शिंगणे, पंडित, मोगरे, बाबरे वगैरे उपनांवांचे कांहीं शुक्ल
यजुर्वेदी माध्यंदिन शाखेचे ब्राह्मण व कांहीं क्षत्रिय उमराव अनुयायी
या उत्तरकोंकणांत आले. ह्या वाजसनेयी ब्राह्मणांमध्ये वे. पुरुषोत्तमपंत
कावळे पैठणकर हे प्रमुख होते. ह्यांचे मोत्र भारद्वाज व मातापुरनिवासीनी
यमाई ही यांची कुलदेवता होती.

अष्टाधिकारांसह वृत्तीची प्राप्ति व व्यवस्था.

उत्तरकोंकणांत आल्यावर कांहीं कालानें भीमदेवानें गोविंद मिट-
करी ह्यांची विधवा चांगुणाबाई हिच्यापासून येथील अष्टाधिकारांसह
प्राप्ति व सरदेसाई, सरदेशपांडेपणाचें वतन, ही विकत घेऊन शके १२२१
च्या सुमारास आपले राजमंत्री व राजगुरू वे. पुरुषोत्तमपंत कावळे
यांस वंशपरंपरेनें दान दिली. ह्या संबंधी जे प्राचीन लेख आहेत

त्यांचे प्रसिद्ध इतिहाससंशोधक रा. विश्वनाथ का. राजवाडे यांनी नीट परीक्षण करून इतिहासरुष्ट्या ते महत्वाचे व विश्वसनीय आहेत असे आपले स्पष्ट मत दिले आहे. *

उत्तरकोंकणांत मूळ वस्ती गोवर्धन ब्राह्मण, सामवेदी ब्राह्मण, कोळी, भिल्ल वगैरे लोकांची होती. भीमदेवाबरोबर इथे आल्यानंतर त्या ब्राह्मणांची व पाठारेप्रभू, सोमवंशी क्षत्रिय (पांचकळशे), शेषवंशी क्षत्रिय (भंडारी), पांचाळ, लाड वगैरे अनेक जातींची बरीच वसाहत त्या प्रांती झाली. राजाने आपल्याबरोबर आलेल्या क्षत्रिय उमरावांस व ब्राह्मणांस कांहीं गांव इनाम देऊन त्यांस सुखी केलें. वे. पुरुषोत्तम पंत कावळे व त्यांचे अनुयायी ब्राह्मण हे वरील सूर्यवंशादि मंडळीचे पूर्वापार उपाध्याय होतेच. त्यांस वरील मिळालेल्या वृत्तींपैकी कित्येक भाग पुरुषोत्तमवंतांनी दिले. पुढे त्या मूलवृत्त्यंशी ब्राह्मणांनी आपल्या वृत्ती अव्याहत चालाव्या ह्मणून मूलस्थलांहून आपले सुहृत्संबंधी इथे आणून त्यांस आपले गुमास्ते नेमिले. याप्रमाणे त्यांची या प्रांतांत उपजीविकेची व्यवस्था झाली.

गोत्रे वगैरे संबंधाची माहिती.

राजाश्रयाने व तदनंतर इथे आलेल्या त्या ब्राह्मणांची गोत्रे वगैरे संबंधी थोडक्यांत माहिती येणे प्रमाणे:-

- * कै. नारायण विठ्ठल वैद्य कृत " शुक्ल यजुर्वेदीय ब्राह्मण " पृष्ठ १५-३८, पुरवणी पृष्ठ १-४८, १२२, १३९, १४० रा. व. पु. बा. जोशी कृत "Early History of Bombay" pages 9-22.
- मि. एस. एम्. एडवर्ड्स कृत " The Rise of Bombay " pages 22-34.
- The Gazetteer of Bombay City & Island, Vol I page 344, Vol II page 15.
- ग्रंथमाला [जानेवारी १९०५]-रा. वि. का. राजवाडे यांचा यादवांचा एका शिलालेखावरील निबंध.

उपनांव.	गोत्र.	मूलस्थल.	कुलदेवता.	कुलाचार.
(१) कावळे (नाईक)	भारद्वाज	पैठण. (औरंगाबाद)	यमाई (मातापुर)	खण्डोबाचा.
(२) जावळे (नाईक)	"	पळशी-वनकुटे (पारनेर)	एकवीरा (काळे)	गणपतीचा.
(३) चामरे (पंडित)	भार्गव	नेवासे (नगर)	चंडिका.	खण्डोबाचा.
(४) छत्रे (नाईक)	शौनक	मुंगी.	जोगेश्वरी (जोगाईचे आंबे)	व्यंकटेशाचा.
(५) वैद्य (नाईक)	पौतमाख्य	सांचखंड	एकवीरा (काळे)	मोहिनी रामान.
(६) शिगणे (जोशी, स्मार्त)	वत्स	नेवासे	झाळसा (व्यंकटेश्वर)	खण्डोबाचा.
(७) औरसागर (उपाध्ये)	कौशिक	राहुरी बांबोरी (नगर)	महालक्ष्मी (कोल्हापुर)	व्यंकटेशाचा.
(८) शासनकर (जोशी, धर्माधिकारी)	"	शासन (बीबाजवळ)	महाजाई	बहिरवमाथाचा.
(९) पाध्ये	"	नेवासे.	सप्तशृंगा (नाशिक)	गणपतीचा.
(१०) बाबरे (जोशी)	अत्रि	बाबरे (औरंगाबाद)	अपराजिता	नृसिंहाचा.
(११) मटकर (उपाध्ये)	अगस्ति	घोंडी (नेवसाई)	जोगेश्वरी (जोगाईचे आंबे)	सिद्धिविनायकाचा.
(१२) पंचानन (पाठक)	वात्स्यायन	नगर हवेली.	एकवीरा (काळे)	नृसिंहाचा.
(१३) राजणे (जावळे)	शांडिल्य	बीड. (निझाम)		

उपनांव.	गोत्र.	मूलस्थल.	कुलदेवता.	कुलाचार.
(१४) सुद्वलपंडित	मैत्रेय	मुंगी.	अंबिका.	व्यंकटेशाचा
(१५) पिगळे (भट्ट)	वासिष्ठ	संगमनेर. (नगर)	महालक्ष्मी (कोल्हापुर)	खण्डोबाचा.
(१६) मोगरे	"	पैठण.	"	व्यंकटेशाचा.
(१७) देवे (नाईक, धोडे)	कारयप	पिंपळगांव (बसवंताचा)	"	नसिहाचा.
(१८) भास्कर (आचार्य)	"	पुणतांबे. (नगर)	तुकार्हे (तुळजापुर)	खण्डोबाचा
(१९) आनुशे (जोशी)	"	घनसांचगी (अंबर)	महालक्ष्मी (कोल्हापुर)	"
(२०) भानू (जोशी)	"	पळशी-वनकुटे (पारनेर)	सप्तशृंगा (नाशिक)	व्यंकटेशाचा.
(२१) पाराशरे	"	कोल्हापुर	"	"
(२२) पारायणे	"	वाशीम (वऱ्हाड)	महाजाई	बालाजीचा.
(२३) मांडे (पंडित)	"	सांबखेड	महालक्ष्मी (कोल्हापुर)	तुर्सेहाचा.
(२४) पुरंदरे (वैद्य)	"	पिंपळगांव (बसवंताचा)	सप्तशृंगा (नाशिक)	बहिर्वनाथाचा.
(२५) नाईक	मौनस	शेंडी-पोखरडा (नगर)	"	खण्डोबाचा.
(२६) पाध्ये	जामदग्न्य	उमरखेड (वऱ्हाड)	यमाई (माहुरचा)	"
(२७) काले	"	वाशीम (वऱ्हाड)	चंडिका	बाळाजीचा.
(२८) पंडित	उपमन्यु	निफाड	सप्तशृंगा	व्यंकटेशाचा.
(२९) कीर्तने	गार्ग्य	बिढाकिन (औरंगाबाद)	अंबिका	बहिरवनाथाचा
(३०) पुरंदरे (वैद्य)	गौतम	पुणतांबे.	कामाक्षी (व्यंबकेश्वर)	सिद्धिविनायकाचा.
(३१) " (जोशी)	"	निफाड.	एकवीरा (काले)	खण्डोबाचा.
(३२) " (पुरोहित)	"	संगमनेर (उजनी)	"	गणपतीचा.
(३३) " (पंडित)	"	मातापुर (माहूर)	यमाई.	हरासिद्धिचा.
(३४) सप्तर्षि (पाठक)	आश्र्वय	मुंगी.	शामलायनी.	व्यंकटेशाचा.
(३५) तरडे	कौडिण्य	कोळगांव (नगर)	कोळ्याई.	खण्डोबाचा.
(३६)	ज्ञान	कोल्हापुर.	एकवीरा.	"

वृत्तींचें परंपरागत संरक्षण व उपभोग.

इथें आल्यावर गोविंद मिठकरी ह्यांची वृत्ति वे. पुरुषोत्तमपंत कावळे ह्यांस मिळाली हें वर दर्शविलेंच आहे. पुढें कित्येक ठिकाणच्या सामवेदी व क्रमवंत ब्राह्मणांच्याहि वृत्ती ह्या ब्राह्मणांस मिळाल्या. अशाप्रकारें पूर्वीच इथें असलेल्या व ह्या प्रांती नवीन वसाहत करून राहिलेल्या सर्व हिंदु लोकांकडील धर्मकृत्यें त्यांच्या कडून होऊं लागलीं. पेशवाईत कोंकणस्थ, देशस्थ, व कऱ्हाडे हे ब्राह्मण जेव्हां येथें आले तेव्हां त्यांच्याकडील ज्योतिषपणाची वृत्तिहि ह्यांसच मिळाली. * त्याच-प्रमाणें या प्रांतांतील श्रीवज्राबाई, श्रीनिर्मलेश्वर, श्रीमहालक्ष्मी, श्रीसिद्धेश्वर आदिकरून प्रसिद्ध देवस्थानां संबंधानें नेमणुका ह्यांस मिळून श्रीकालिकादेवी, श्रीमहालक्ष्मी, श्रीवाघेश्वरी इ. नवीन शेंकडों देवतांच्या प्रतिष्ठा व अर्चा ह्यांच्याकडून झाल्या; व कित्येक वेळीं हे व कोंकणस्थ, देशस्थ, कऱ्हाडे, गुर्जर, तैलंग वगैरे इतर पंच द्राविड ब्राह्मण एकत्र वसून त्या झाल्याचे पुरावे आहेत.

ह्याप्रमाणें गोदातीरावरून ह्या ब्राह्मणांस येथें येऊन वस्ती केल्यास ६०० वर्षे होऊन गेलीं. यादवांनंतर ह्या प्रांत क्रमशः मुसलमान, पोर्तुगीझ, श्रीमंत पेशवे व इंग्रज सरकार ह्यांच्या ताब्यांत आला. ह्यांच्या अमलांतही प्रसंगविशेषीं मालाड, केळवे-माहीम, येडवण, कोहरे, सोपारे, वसई, ठाणें, भायंदर, साष्टी, मुंबई-माहीम, मुंबई इत्यादि ठिकाणच्या ह्यांच्या वृत्ती कायम करण्यांत आल्या. धरमपूर व जव्हार ह्या प्रांती असलेल्या ह्यांच्या वृत्तीसंबंधानेंहि ह्या ब्राह्मणांस वेळोवेळीं तेथल्या संस्थानिकांकडून वतनपत्रें मिळालीं

* कै. ना. वि. वैद्य कृत " शु. य. ब्राह्मण " पृष्ठ. १२०-१०५, २६२-६२४

व मुकदमे नं. ८६।१८५९ चा (वसई)

२४६।१८०३ चा (आगाशी-वसई)

१३०।१९०० चा (ठाणें)

होती. अशा रीतीनें ह्या ब्राह्मणांच्या वृत्ती वेळोवेळीं कायम करण्यांत आल्या इतकेंच नव्हे तर या यजुःशास्त्रीयांपैकीं मुंबईचे छत्रे-अचार्य, माहीमचे जावळे-पाध्ये, ठाण्याचे पंडित-पाध्ये व वसईचे कावळे हे पुष्कळ काळपर्यंत या प्रांतांत धर्माधिकारी या नात्यानें संपूर्ण सत्ता भोगीत होते; आणि सांप्रतहि मूळ राहिवशांकडील उपाध्यायपणा बहुतेक याच ब्राह्मणांकडे आहे. तसेंच ग्वाल्हेर, जोधपूर, जामनगर, राजकोट, बांसदा इ. ठिकाणचे संस्थानिकांचे राजगुरु वे. हरेश्वर महादेव पंडित हे असून यांस त्यांकडून प्रतिवर्षी महादक्षिणा मिळत असते.

इंग्रज सरकार व मुंबई शहरांतील धर्मकृत्यें.

इ. स. १७२३ मध्ये यांच्यापैकीं शामाचार्य या ब्राह्मणास मुंबई बेटांतील हिंदुमात्रांकडील धर्मसंबंधीं हक्काचें स्वामित्व देऊन " ह्या बेटांतील सर्व लोकांनीं ह्या शामाचार्याचे धर्मसंबंधी जे जे हुकूम होतील ते अवश्य मान्य केले पाहिजेत " अशा आज्ञाचा सनदपत्र मुंबईचे गव्हर्नर नामदार फिफ्स साहेब यांच्या हुकुमानें देण्यांत आला. तसेंच इ. स. १६८५, ८६, ८७ व १७५५ सालीं ना. जॉन व्हॉक्स, सर जॉन चाइल्ड, सर जॉन वायबोर्न, ना. रिचर्ड बुर्चर, इत्यादि गव्हर्नरांकडून मुंबई-माहीम येथें धर्मकृत्ये करण्याच्या सनदा या जावळे-पाध्ये कुटुंबास मिळाल्या असून " त्यांना कोणीहि कोणत्याहि निमित्तानें हरकत करूं नये व धर्मपरायण होऊन त्यांस साजेळ असा मान द्यावा, " अशी ताकीद देण्यांत आली आहे. *

* कै. ना. वि. वैद्य कृत " शु. य. ब्राह्मण " पृष्ठ. १८९, १९२, १९३, २०२, २०३

मि. एडवर्ड्स कृत " The Rise of Bombay " page 32. The Gazetteer of Bombay City and Island Vol I, 144, 167-168.

मुंबईत फार काळापासून अशी चाल आहे की, एकाद्या श्रीमंत (विशेषतः गुर्जर) महाजन गृहस्थाकडेस सांवत्सरिकादि कार्य झाल्यास तो गृहस्थ महाजनवाडीत शाखाहारी ब्राह्मणांस “चवऱ्यांशी” (ब्राह्मणभोजने) देतो. ही “चवऱ्यांशी” इकडील या ब्राह्मणांस व गुर्जर ब्राह्मणांस मात्र मिळते, इतर कोणत्याहि महाराष्ट्र ब्राह्मणांस खटपट करूनहि ती मिळत नाही, यावरून ह्या ब्राह्मणांनी पूर्वकाळी धर्माधिकारी या नात्याने भोगिलेल्या संपूर्ण सत्तेचे अवशिष्ट-चिन्ह अद्यापिहि नजरेस पडत आहे. *

प्रकरण २ रे.

श्रीमंत पेशवे यांच्या वेळीं पडलेले वाद.

वसई प्रांत घेण्यास श्री. पेशव्यांस मदत.

यादवांपासून तो इंग्रजांच्या अमलापर्यंत या ब्राह्मणांच्या स्थितीची अगदी त्रोटक हकीकत मागे दिलीच आहे. परंतु श्रीमंत पेशवे यांच्या अमदानीत त्यांच्या संबंधाने घडलेल्या गोष्टींचे वर्णन थोडे विस्ताराने करणे इष्ट आहे. वे. पुरषोत्तमपंत कावळे यांचे वंशज वे. अंताजी रघुनाथ कावळे हे, धर्मांतर करविण्याच्या कामी जो पोर्तुगीझ सरकारचा जुलूम होत असे त्यास त्रासून, वसई वगैरे उत्तर कोंकणांतील त्यांच्या ताब्यांत असलेले प्रांत श्रीमंत पेशवे यांनी जिंकून तेथील हिंदु प्रजेस या जुलमांतून मुक्त करावे अशी विनंति करण्याकरितां पुणे येथे श्रीमंतांकडे गेले होते. तेव्हांपासून श्रीमंतांचा व वसईकडील ह्या ब्राह्मणांचा प्रत्यक्षपणे संबंध येऊ लागला. रा. अंताजीपंत हे श्रीमंत पेशवे यांच्या दरबारांत आपल्या विरुद्ध खट-

* कै. ना. वि. वैद्य कृत “शु. य. ब्राह्मण” पृष्ठ. १७४
” “प्रायश्चित्तरहस्य पुरवणी, पृष्ठ ”

पट करितात हे कळतांच पोर्तुगीझ सरकाराने त्यांचे सरदेशपांडपणाचे वतन जप्त केले. तथापि श्रीमंत पेशवे यांनी या वतनासंबंधी रा. अंताजीपंतांजवळ असलेली मुसलमान व पोर्तुगीझ राज्यांतील सर्व कागदपत्रे पाहून “तुमचा हक्क व लवाजिमा विलकूल कुळबाब कुळकानू विलाहुजूर देऊन पूर्वापार चालत आला त्याप्रमाणे देत जाऊ” असा त्यांस कौल दिला व रा. अंताजीपंतांस पोर्तुगीझ सरकाराकडून हे वतन परत मिळवून देण्याच्या कामी इंग्रज सरकाराने मध्यस्थी करावी अशा आशयाचे एक पत्र मुंबईच्या गव्हर्नरस त्यांनी लिहिले. पुढे इ. स. १७३९ त वसई प्रांत श्रीमंत पेशवे यांच्या ताब्यांत आला व या कामी रा. अंताजीपंतांकडून जे त्यांस साहाय्य मिळाले त्याबद्दल त्यांचे सरदेशपांडपणाचे वतन पूर्वापार चालत आल्याप्रमाणे पुढे अव्याहतपणे चालावे म्हणून श्री. पेशवे यांनी त्यांस सनदा करून दिल्या. येणेप्रमाणे श्री. पेशवे यांनी शक्ति व वतन या संबंधी वे. कावळे यांच्या वंशजांच्या हक्काचे रक्षण केले. *

वादाचे बीज

परंतु अंताजीपंतांच्या मरणानंतर थोड्या काळांतच कोंकणस्थ व हे ब्राह्मण यांच्या दरम्यान वाद उपस्थित होऊ लागले. इ. स. १७३९ मध्ये वसई प्रांत श्री. पेशव्यांनी घेतल्यावर थोड्या वर्षांनी शंकराजी केशव, पेशव्यांचे सुभेदार यांनी वसई येथे श्रीनिर्मलेश्वराचे देवालय बांधले. ह्या निर्मलेश्वराच्या प्रासादप्रतिष्ठेत कोंकणस्थांबरोबर अग्नि-होत्री वे. तुंकभट्ट धर्मभट्ट जावळे पळशीकर प्रभृति यजुः-

* कै. ना. वि. वैद्य कृत “शु. य. ब्राह्मण” पुरवणी पृष्ठ
४०, ४१, ४८, ५५, ६९

काव्यतिहास-संग्रह ७-साष्टीची बखर पृष्ठ ६, ९, १०

रा. व. पु. बा. जोशी कृत “History of the Pathare Prabhus” pages 42-44.

रा. पारसनीसकृत “श्री ब्रह्मोद्वस्वामी भावडशीकर” यांचे चरित्र पृष्ठ ६६.

शाखीय हेहि होते. त्यांनी देशावरील स्वशाखीय ब्राह्मणाप्रमाणेच * स्वतःस श्रेष्ठ मानून कोंकणस्थांबरोबर पंक्तिव्यवहार करण्याचें नाकारिलें. या वेळेपासून पुढें उपस्थित झालेल्या सर्व वादांचें बीज हेंच होय

अग्निहोत्राचे खटले.

अग्निहोत्राचा पहिला खटला:—इ. स. १७४६ ह्या वर्षी वे. रा. रा. तुकमठ धर्मभट्ट जावळे अग्निहोत्री पळशीकर, वसई, यांस अग्निहोत्रादि श्रौतकर्मानुष्ठानाचा अधिकार असतां त्यांचें श्रौतामिकुंड वे. रा. रा. गोविंदभट्ट जोगळेकर इ. कोंकणस्थांनीं विनाकारण विच्छिन्न केलें झणून पुणें मुक्कामी श्रीमंत बाळाजी बाजीराव पेशवे यांच्या हुजूर त्यांची फिर्याद गेली.

नाशिक व त्र्यंबकचें संमतिपत्र.

तेव्हां श्रीमंतांच्या आज्ञेवरून वे. तुकमठानें नाशिक व त्र्यंबक येथील क्षेत्रस्थ धर्माधिकारी विद्वज्जनांकडून संमतिपत्र मिळवून श्रीमंतांपुढें हजर केलें. त्या संमतिपत्रावर देशस्थ, कोंकणस्थ व कन्होडे ब्राह्मणांच्या सव्या असून “ नाशिक व त्र्यंबक क्षेत्रांमध्ये राहणारे ब्राह्मणांपाशीं अनन्त शर्मादि पूर्वजांनीं दिलेलीं यजमानवृत्तीचीं पत्रें आणि त्यांचे प्रतिनिधि उभय क्षेत्रांतील ब्राह्मण यांनीं लिहिलेलीं पत्रें यावरून लिहिलें जात आहे यजुःशाखीय ब्राह्मण तुकमठ पिता धर्मभट्ट इत्यादि पूर्वजांच्या मार्गानुरोधानें प्रसिद्ध परस्परांस नमस्कार करणें वेदाध्ययनादि शिष्टाचार इत्यादि प्रमाणांनीं त्यांच्या ठायीं

* Bombay Gazetteer, Poona, Part I, page 101

“ लोकहितवादी ” कृत ऐतिहासिक गोष्टी भाग १ पृष्ठ, १४३.

Hamieton's Description of Hindustan II

page 197.

Grant Duff's Marathas I, page 8.

Wilk's History of South India I

pages 157-158.

विप्रत्व सिद्ध आहे. तसेंच श्रुति, स्मृति, सदाचार यांणीं यांचें विप्रत्व सिद्ध असल्यामुळें योग्य जें पदकर्मानुष्ठान तें त्यांणीं करावें, इतरांनीं हि त्यांचा द्वेष करूं नये. न्याय जैमिनीकृत (मीमांसा) शुद्धबुद्धि व्यासानें निर्मिलेले धर्ममय ग्रन्थ पहावे आणि विद्वज्जनांनीं येथें दोष देऊं नये. अविद्येपासून व्यर्थ भेद उत्पन्न होईल याकरितां दुग्ध आणि उदक यांचें ज्ञान ज्या हंसांना आहे त्यांना हें पत्र पाठविलें आहे. ” असा त्याचा आशय आहे.

श्री. बाळाजी बाजीराव पेशवे यांचें आज्ञापत्र.

सदरहू संमतिपत्राच्या आधारावरून श्रीमंत बाळाजी बाजीराव पेशवे यांनीं दिलेल्या आज्ञापत्रांत “ तुम्हीं (तुकमठ पळशीकर) यजुःशाखीय ब्राह्मण, तुमचा श्रौताग्नि राजश्री गोविंदभट्ट जोगळेकर व महादाजीपंत फडनीस वसईकर यांनीं विच्छिन्न करून तुम्हांस अग्निहोत्राचा अधिकार नाही हें त्यांचें झणणें निराधार आहे असें जाणोन तुम्ही पूर्वापार प्रमाणे वहिवाट चालवीत जाणें. वसईकरांनीं तुम्हांस उपसर्ग करूं नये झणोन त्यांस ताकीद केली आहे. ” असा निर्णय दिला आहे. *

अग्निहोत्राचा दुसरा खटला:—अशाच प्रकारें वे. अनंत जोशी वसईकर यांचें अग्निहोत्रादि कुंड नारायण जोशी बोरगांवकर यांनीं विच्छिन्न केलें होतें त्यावेळीं त्यांनीं नाशिकाहून वे. बळवंत पंडित यांचें पत्र श्री. भाऊसाहेब पेशवे यांस सादर केलें. त्यांत अनंत जोशी उपनांव भास्कर बा० वसई हे ब्राह्मण नाशिकास आले, सर्व ब्राह्मणांस आपलें वर्तमान सांगितलें, समस्तांहीं यांस पत्र दिलें आहे. वसई प्रांतीचे वृत्तीधर ब्राह्मण, यांच्या वृत्तीचा उच्छेद कराव-

* कै. ना. वि. वैद्य कृत “ शुक्र यजुर्वेदीय ब्राह्मण ”

पृष्ठ ४२-४३ पुरवणी पृष्ठ ७०, १४३

हें अससळ आज्ञापत्र डॉ. दि. बा. दांडेकर यांकडे आहे.

याच्या उद्देशेन कित्येक तेथील ब्राह्मण ह्मणतात कीं, तुझांस पद-धर्माधिकार नाही. ह्या सर्व गोष्टी लोभ प्रयुक्त असें दिसते. या ब्राह्मणांचा वृत्तिच्छेद, धर्मउच्छेद न होय ऐसें करणें. कां तर ब्राह्मणांचा धर्म त्यांहीं सुखें आरंभावा हा तुमचे राज्याचा महिमा ” असा निर्णय दिला आहे.

शिरगांव येथील लिंगोत्पाटनाचा प्रतिष्ठ खटला.

इ. स. १८०० च्या सुमारास या ब्राह्मणांपैकीं वे. यादव नाईक ह्यांनीं शिरगांव येथें देवालय बांधिलें. नंतर यादव नाईक निवर्तले तेव्हां पुढें त्यांची सून रमाबाई हिनें देवालयांत श्री सिद्धेश्वर देवाची लिंगस्थापना पंचायतनासुद्धां केली. या शिवलिंगाची कोंकणस्थ ब्राह्मणही कांहीं कालपर्यंत पूजाअर्चा करीत असतां इ. स. १८०८-९ मध्ये वे. भाऊभट्ट जोगळेकर, यज्ञेश्वर दीक्षित मराठे वगैरे १९ असामींनीं हे अब्राह्मण आहेत, यांना लिंगाची प्रतिष्ठा करण्याचा अधिकार नाही असा कलह उपस्थित करून प्रतिष्ठित केलेल्या देवाचें उत्पादन केलें.

पंडितांची कमिटी व निर्णय.

सदर प्रकरणीं येथील गंवानाईक प्रभृति ब्राह्मणांकडून श्री. बाजीराव रघुनाथ पेशवे यांकडे फिर्याद गेल्यावर त्यांची पूर्ण चौकशी करण्याकरितां श्रीमंत पेशवे सरकारांनीं सुप्रसिद्ध वे. शा. सं. बाळशास्त्री दीक्षित, रामचंद्र दीक्षित ओक, नीळकंठ शास्त्री थत्ते (ताजक नीळकंठीचे प्रसिद्ध कर्ते,) दामोदर शास्त्री, सूर्यनारायण शास्त्री आदिकरून पुणें, नाशिक, काशी, जुन्नर येथील १४ प्रख्यात देशस्थ व कोंकणस्थ ब्राह्मण पंडित व न्यायाधीश ह्यांची कमिटी मुकरर केली.

या कमिटीपुढें ह्या ब्राह्मणांकडून पुढील पुरावा रुजू करण्यांत आला.

(१) ‘ येथील प्राचीन पुत्यंशी हेच ब्राह्मण आहेत व ह्यांस यजनादि अधिकार आहेत, ’ हें सिद्ध करण्यासाठीं पूर्वापार

निरनिराळ्या राज्यांत मिळालेलीं दानपत्रें, आज्ञापत्रें, संमतिपत्रें वगैरे साधनांचीं ४२ कागदपत्रें;

(२) ‘ ह्यांनीं अनेक देवप्रतिष्ठा केल्या आहेत व त्या प्रसंगां ह्यांजवरोबर गुर्जर, तैलंग, देशस्थ व कोंकणस्थहिं हेले. व या देवांच्या दर्शनास कोंकणस्थादि सर्व ब्राह्मण जातात; आणि

(३) ‘ ह्यांची व इतर ब्राह्मणांची, कार्यप्रयोजनांत गंधाक्षत विडा दक्षिणा, व परस्परे नमस्कार करणें याप्रमाणें वहिवाट आहे; ’ अशाबद्दलची माहिती असणारे (विशेषतः ब्राह्मण) साक्षीदारांनीं सत्योत्तरे लिहून दिलेल्या जवान्या.*

हा सर्व पुरावा व सड, साक्ष, भोगवटा यांचा विचार करून ह्या पंडितांनीं ह्या ब्राह्मणांस “ यांचा व इतर (वसईकर) ब्राह्मण यांचा पंक्तिव्यवहार मात्र नाही, परंतु कार्यप्रयोजनांत गंधाक्षत विडा दक्षिणा व परस्परे नमस्कार करणें, याप्रमाणें इतर ब्राह्मणांची व यांची वहिवाट चालत आहे व पळशे ब्राह्मण

* त्यांपैकीं कांहीं नांवें येणेंप्रमाणें:—

१ रा येसाजी शिवदेव बेरणे, कऱ्हाडे नि॥ विसाजी केशव लेले, माजी सुभेदार.

२ वे. चिंतामण भट्ट शेडे

३ वे. गंगाधर भट्ट जांभेकर

४ वे. सिद्धेश्वर भट्ट फडके

मुंबई.

५ वे. वासुदेव भट्ट विन् सदाशिव भट्ट डोमळे (काशी)

६ वे. बाळमुकुंद पाठक काशीकर

७ वे. लक्ष्मणभट्ट चंद्रात्रे नाशिककर.

८ वे. दामोदरभट्ट विन् नारायणभट्ट गोगटे नाशिककर

९ वे. रंगभट्ट विन् आप्पाभट्ट उपासनी जुन्नरकर

१० वे. जगन्नाथ जोशी विन् रंगजोशी जुन्नरकर

११ वे. बाळजोशी अमिहोत्री भोमखोत हुबेलीकर, वाई

१२ रा बापू महादेव सबनीस नि॥ रा. बाजी बाळाल पटवर्धन, पुणें

यजुर्वेदान्तर्गत वाजसनेय शाखाध्ययनेकरून श्रौतस्मार्त कर्मानुष्ठाने त्यांचे शाखेवरून करीत आहेत व याणीं जागजागीं देवप्रतिष्ठा केल्या आहेत, त्या देवांचे उत्पादन कोणीं केलें नाहीं, सदरू विषयांची कागदोपत्रीं वहिवाट दिसण्यांत येते, तथापि ये विषयांचे निर्णयास पण्डितांची सभा होऊन हे ब्राह्मण, त्या पक्षीं यांस देवप्रतिष्ठा करण्याचा अधिकार नाहीं, हे ब्राह्मणें प्रशस्त नाहीं असें असतां पळशे ब्राह्मण याणीं लिंगस्थापना केली; त्या देवाची पूजा (ऊर्जा) सर्व करीत असतां त्यांचे उत्पादन केलें हा अमार्ग अनाचार केला. यास्तव पळशे याणीं पूर्ववत् सदरू देवाळयांत लिंगस्थापना पंचायतनसुद्धां करावी. याप्रमाणे निर्णयांत आलें ” असें निर्णयपत्र दिलें. *

श्रीमंत बाजीराव पेशवे यांचें आज्ञापत्र.

कमिटीच्या ह्या अभिप्रायावरून “ तुम्हीं वृत्त्यंशी पेशजी पासोन श्रुति अनुभवीत आलां, ब्राह्मण तुम्हांस विडा दक्षिणा देतात व तुम्हीं

८ कै. ना. वि. वैद्य कृत “ शु. य. ब्राह्मण ”

पृष्ठ. ४५ व पुरवणी पृष्ठ १२०-१७५

श्रीमंत पेशवे यांच्या वेळची मिळालेलीं संमतिपत्रें, निर्णयपत्रें, आज्ञापत्रें वगैरे हीं बहुतेक कोंकणस्थांबरोबर झालेल्या खालील मुकदम्यांत दाखल करण्यांत आलीं होती.

मु. नं. १२३४/१८२४ चा. (ठाणें.)

„ ८६/१८५९ चा. (वसई)—अपील नं. ७१/१८६० चें(ठाणें)

„ २४६/१८७३ चा. (वसई)—अपील नं. ३०९/१८७६ चें (ठाणें); से. अ. नं. ३३/१८७८ चें (हायकोर्ट)

„ ३८६/१८७६ चा. (वसई) अ. नं. ४९९/१८७९ चें (ठाणें) से. अ. नं. २४८/१८८२ चें (हायकोर्ट)

„ २०३/१८८५ चा (वसई) अ. नं. २२/१८८७ चें(ठाणें)

„ १३०/१९०० चा (ठाणें.) अ. नं. ५/१९०२ चें(हायकोर्ट)

„ २५१/१९१० चा. (पुणे.)

ब्राह्मणांस देतां व तुम्हीं जागजागीं देवालयें बांधोन श्रीची स्थापना करीत आलां याची चौकशी करितां पूर्वी बिम्बराजे याणीं वेतन तुम्हांस दान देऊन शिलालेख करून ठेविले ते व सड, साक्ष, भोगवटा व वसईकर ब्राह्मण तुम्हांस कागदोपत्रीं ‘ वेदमूर्ति ’ ह्मणोन नमस्कार लिहितात. याप्रमाणेंच कैलासवासी चिमणाजी बल्लाळ व भाऊसाहेब यांचे पत्रीं ‘ नमस्कार ’ लिहिण्यांत व ग्रन्थान्तरींचा आशय पाहतां, तेथेहि पळशे ज्ञाति भिन्न आहे असें लागत नाहीं. सदरू अन्वये ब्राह्मण कर्माची पुरवणी दिसण्यांत (येते.) ते पक्षीं तुम्ही वृत्त्यंशी ब्राह्मण, देवस्थापना वगैरे करण्यास अधिकार, असें ठरोन आलाहिदा तुम्हांस न्यायाधीशाकडील पत्रें करून दिलीं आहेत, त्याप्रमाणें तुम्हीं आपल्या वृत्तीचा अनुभव देवस्थापना, पूजा, अर्चा, यजनयाजनादि कर्मे आचरीत आल्याप्रमाणें करून ज्योतिषादि वगैरे वृत्तीचा उपभोग घेत आहां त्याप्रमाणें वृत्ती अनुभवीत जाणें. वसईकर वगैरे ब्राह्मण याणीं तुमचे स्थापनेविषयीं वगैरे कर्मास उपसर्ग करण्याचें प्रयोजन नाहीं, जाणून त्यांस ताकीद केली जाईल. ” अशा आशयाचें इ. स. १८१५ त श्री. बाजीराव पेशवे यांजकडून या ब्राह्मणांस आज्ञापत्र [अभयपत्र] देण्यांत आलें. +

कोंकणस्थांस ताकीदपत्र.

तसेंच “ हे पूर्वापार आपली वृत्ति, देवस्थापना, (व) ब्रह्मकर्माची वहिवाट चालवीत आले असतील त्याप्रमाणें चालवीत जातील. तुमचे

* कै. ना. वि. वैद्य कृत “ शु. य. ब्राह्मण ” पृष्ठ ६१ पहा.

“ जातिविवेक, चरणव्यूह, सर्वब्राह्मणोत्पत्तिमार्तंड, सत्याद्रिखंड वगैरे सशास्त्र ग्रंथांत पळशीकर ऊर्फ पळशे, लोहगांवकर, नाशिककर, त्र्यंबककर आदिकरून सर्व ‘ करान्त ’ शब्द ज्ञातिवाचक आहेत असें लागत नाहीं. ”

+ पान १४ वरील टीप पहा.

वाडिलांवाडिल व तुझी ज्याप्रमाणें उपाधिकपणा देत आलां त्याअन्वये सुखरूप चालवीत जाणें. + ” अशा आशयाचा दुसरा हुकुमनामा कोंकणस्थ ब्राह्मणांस श्री. पेशवे सरकाराकडून देण्यांत आला.

श्रीमंत पेशव्यांचे दरबारी हें प्रकरण ७ वर्षेपर्यंत चाललें होतें. कोंकणस्थानीं हे लोक अब्राह्मण आहेत असे आक्षेप आणले. “ त्यास पळशे यांस तुझीं अब्राह्मण ह्मणतां येविषयींचे साधनाचे कागदपत्र तुझांजवळ असल्यास आणून दाखवावे. पळशे यांचे घरीं वेदोक्त मंत्रे करून तुझीं आशीर्वाद ह्मणतां व पळशे यांस तुझीं ‘नमस्कार’ करितां व ‘वेदशास्त्र’ ‘वेदमूर्ति’ ह्मणोन पत्रीं लिहितां. पळशे याणीं देवस्थापना केल्या आहेत, त्या देवांची पूजा, दर्शन तुझीं करितां व कागदोपत्रीं सड, साक्ष, भोगवट्यानिशीं हे ब्राह्मण, यांस यजनादि अधिकार आहेत असे ठरल्यास यांचे उत्तर लिहून देणें ह्मणोन वसईकर ब्राह्मण यांस पुरसीस केली असतां त्याणीं दस्तऐवजीं साधनाचे कागदपत्र दाखविले नाहींत व उत्तरहि लिहून दिलें नाहीं. तेव्हां याजवरून वसईकर यांचे पुरवणीचा अर्थ समजण्यांत आला. * ” अशी श्रीमंतांची व कमिटीची खात्री झाली, ह्मणूनच सदरहू कमिटीनें व श्री. पेशवे सरकारांनीं असा अखेर निकाल दिला.

प्रकरण ३ रे.

श्रीमंत पेशवे यांच्या अमदानींत घडलेल्या गोष्टींचें महत्व.

(१) श्रीमंत पेशवे हे ब्राह्मण राज्यकर्ते असल्यामुळे समाजाचे उत्तम प्रकारें धारण व्हावें ह्मणून प्राचीन ऋषींनीं ज्या वर्णव्यवस्थेची योजना केली तिला जित्या योगें कोणत्याहि प्रकारें बाधा येऊं न

समाजांत अव्यवस्था उत्पन्न होईल अशी गोष्ट त्यांनीं केव्हांहि घट्ट दिली नसती. मुसलमान, पोर्तुगीझ व इंग्रज हे परधर्मी असल्यामुळे वर्णव्यवस्थेचे स्वरूप त्यांस कळणें शक्य नव्हतें असा त्यांच्या संबंधानें कदाचित् आक्षेप घेतां येईल. परंतु श्रीमंत पेशवे हे स्वतः ब्राह्मण होते व त्यांच्या पदरीं धर्मशास्त्राच्या प्रश्नांचा निर्णय करण्याकरितां विद्वान् पंडित होते, ह्यामुळे त्यांच्या संबंधानें असा आक्षेप कोणासहि घेतां यावयाचा नाहीं. ते स्वतः ब्राह्मण व राज्यकर्ते असल्यामुळे वर्णव्यवस्थेत कोणी घोंटाळा करूं लागल्यास त्यास शासन करण्याचें त्यांस सामर्थ्य होतें. ज्या ब्राह्मणांच्या आचाराचा लोप झाला आहे त्यांस त्यांनीं ब्रह्मकर्मांचे अधिकारी कधींहि ठरविलें नसतें.

(२) या ब्राह्मणांबरोबर ज्यांनीं पेशवाईत आरंभोच वाद उपस्थित केला तेहि श्रीमंत पेशव्यांच्या हातींचे—कोंकणस्थ होते ही गोष्ट लक्षांत घेतली ह्मणजे श्रीमंत पेशवे सरकार यांनीं या ब्राह्मणांस जे सर्वथा अनुकूल निकाल दिले त्यांचें महत्त्व किती आहे हें कोणाहि समंजस माणसास सहज कळून येईल.

(३) श्रीमंत पेशवे यांच्या दरबारांत या ब्राह्मणांस आपली साधनाचीं पत्रे व इतर पुरावे रुजू करण्याची संधि मिळाली व त्या सर्वांस अप्रबाध प्रामाण्य मिळवून त्यांनीं ‘ आपण शुद्ध यजुर्वेदी वृत्त्यंशी ब्राह्मण असून आपणांबरोबर देशस्थ, कोंकणस्थ व कऱ्हाडे यांनीं एकत्र वसून देवप्रतिष्ठादि धर्मकृत्ये करणें व कार्यप्रयोजनांत परस्परांस गंधाक्षत विडा दक्षिणा देणें व नमस्कार करणें याप्रमाणें वहिवाट होती ’ हें सिद्ध केले आहे.

(४) वे. तुकंभट्ट पळशीकर यांच्या अग्निहोत्राच्या वादांत श्री. पेशव्यांच्या दरबारीं हजर केलेले संमतिपत्र देणारे नाशिक व त्र्यंबक येथील धर्माधिकारी व महाजन पंडित, लिंगोत्पाट. नाच्या खटल्यांत प्रतिशेवर साक्ष देणारे शास्त्री व पंडित, आणि श्रीमंत पेशवे यांनीं नेमिलेल्या पुणें येथील कमिटीतील

पंडित व न्यायाधीश हे सर्व देशस्थ, कोंकणस्थ अथवा कऱ्हाडे ब्राह्मण असून त्या सर्वांनी या ब्राह्मणांविषयी अत्यंत अनुकूल असेच अभिप्राय दिले आहेत. *

अर्थात् त्या संमतिपत्रांस व अभिप्रायास अनुसरून श्रीमंत बाळाजी बाजीराव पेशवे व श्रीमंत बाजीराव पेशवे यांनी दिलेली आज्ञापत्रे हे त्या ब्राह्मणांविरुद्ध प्रतिपक्षानें आणिलेले आक्षेप निराधार व द्वेषमूलक होते हें सिद्ध करण्यास महत्त्वाचे व बलवत्तर पुरावे आहेत.

(५) राजकीय कामांत मदत केल्याबद्दल श्री. पेशवे यांनी या ब्राह्मणांपैकीं वे. अंताजीपंत कावळे, वे. केशव, रंगो व सदाशिव रणछोड नाईक यांस अनुक्रमें वतन, इनाम, मामलत व दफतरदारी देऊन आपली गुणग्राहकता दाखविली. धार्मिक कामांत मालाड येथील हनुमंताची स्थापना आपल्या विद्यमानें करावी असें जीवन नाईक कावळे यांनीं हुजूर कल्याणचे मुकामी विदित केलें तेव्हां “ परकी ब्राह्मण स्थापनेकरितां आणणें तरी इतयंशी यांचेच विद्यमानें आणोन कार्य संपादावें, त्यास दक्षिणा देणें तीं द्यावी, जोशी उपाध्ये यांचा विभाग सुदामत जो असेल तो यांचा यांस देवविणें, ” अशी श्रीमंतांनीं तेथील हवालदारास ताकीद केली होती. त्याचप्रमाणे श्रीवज्राबाई, श्रीनिर्मलेश्वर, श्रीमातृका देवी वगैरे देवस्थानांसंबंधानें या ब्राह्मणांस नेमणुका देऊन एडवण, कोहरे, ठाणें, साष्टी, वसई, मालाड, सोपारें वगैरे ठिकाणच्या उपाध्ये व ज्योतिषपणाच्या यांच्या तुर्या कायम करून व ग्रामजोशीपणाचीं यांस दक्षिणा देऊन यांच्या विषयी त्यांनीं आपलें

* कै. ना. वि. वेद्य कृत “ शुक्ल यजुर्वेदीय ब्राह्मण ”

पृष्ठ, ७०, १२०-१४२, १६६-१६८

निष्पक्षपातित्व व कळकळ हीं व्यक्त केली. *

(६) श्रीमंत राघोबा दादा व श्री. बाजीराव पेशवे हे अनुक्रमें मुंबई व वसई मुकामी असतां त्यांनीं थाना दिलेल्या दक्षिणा, वस्त्रे वगैरे उदाहरणांवरून ते या ब्राह्मणांचा योग्य तो गौरव व सत्कार करीत असत असें सिद्ध होतें.

सारांश या ब्राह्मणांसंबंधानें विरुद्ध पक्षाचे जे आक्षेप आहेत ते निराधार व दुराग्रहमूलक आहेत असें श्रीमंत पेशवे सरकार व त्यांच्या पदरीं असलेले धर्मशास्त्रज्ञ पंडित ह्यांनीं पूर्वीच निश्चितपणें ठरविलें आहे. व श्रीमंत पेशवे हे अधिकारारूढ असतां त्यांच्याच सजातीयांबरोबर या मंडळीच्या ब्राह्मण्यासंबंधानें वाद उपस्थित होऊनहि त्यांनीं आपलें मन विकारवश होऊन देतां यांस अनुकूल असेच निकाल दिले ही गोष्ट जितकी त्यांच्या न्यायप्रियतेची साक्ष देते तितकीच, प्रतिकूल परिस्थितींत, प्रतिस्पर्धी, राज्य व न्यायकर्ते, पंडित व साक्षीदार हे बहुतेक एकाच जातीचे अथवा पक्षाचे असतांही या ब्राह्मणांनीं आपल्यावर आलेल्या आक्षेपांचें निरसन करून दाखविलें ही गोष्ट यांच्या ब्रह्मतेजाची साक्ष देते.

प्रकरण ४ थें.

श्रीपज्जगद्गुरु शंकराचार्यांचीं आज्ञापत्रे.

कोंकणस्थांबरोबर उपस्थित झालेल्या या वादांमुळे पेशवाईच्या अखेरीपासून इथल्या या माध्यंदिनांस श्रीपज्जगद्गुरुकडेहि त्यांच्या निर्णयार्थ धांव घेणें भाग पडल्याचे अनेक दाखले आहेत. श्रीशंकराचार्यांनीं या वादांबद्दल पूर्ण चौकशी करून या ब्राह्मणांस सर्वथा अनुकूल असेच निकाल वेळोवेळीं दिले आहेत. हंपी, संकेश्वर,

* कै. ना. वि. वेद्य कृत “ शुक्ल यजुर्वेदीय ब्राह्मण ”

पृष्ठ, ४२-४७, पुरवणी पृष्ठ ७८-१२०, १५२, १५४

Vad's Satara Rajas & Peishwe's Diaries VIII,
Vol III page 182.

ज्योतिर्मठ, शिवगंगा, शृंगेरी, करवीर, इत्यादि मठांकडून आलेली पत्रे व आज्ञापत्रे हीं हा वाद दुराग्रहमूलक आहे या विषयी चांगली साक्ष देत आहेत.

श्रीहंपी मठाचें पत्र.

श्रीमंत सवाई माधवराव पेशवे हे अधिकारारूढ असतां एकदा ' या यजुर्वेदीयांच्या कर्मधर्माचा लोप झाला आहे ' असा आक्षेप घेण्यांत आला होता. तेव्हां श्रीमंतांनी त्यावेळीं या प्रांतांत संचाराकरितां आलेल्या श्रीशृंगेरी-हंपी मठाचे शंकराचार्यांकडून यांच्याविषयी अभिप्राय मागविला. आचार्य मजकुरांनी "यांजकडे कांहीं दोष नाहीं ह्मणोन यांचे मूळपुरुषांवरून गोत्र प्रवर यांचे त्यांचे एक मिळाले. हे यजुर्वेदी ब्राह्मण व शृंगेरी मठाचे जुने शिष्य होत. यांचे मनास आणित्यां यांजकडेस कांहीं एक दोष नाही " असें आपलें स्पष्ट मत दिलें आहे. *

श्रीसंकेश्वर मठाचें पत्र.

श्री निर्मलेश्वर येथील अन्नसत्राच्या वादाच्या वेळीं इ. स. १८२५ मध्ये संकेश्वर व करवीर मठाचे अत्यंत निस्पृही शंकराचार्य श्री विद्या नृसिंह भारती स्वामी यांनी पाठविलेल्या पत्रांत " श्रीची स्वारी शके १७४५ चैत्रमासी आली होती. त्या समयीं तुमचे द्वेषी कित्येक ब्राह्मण यांनी अनन्वित आह्मांस समजावून आमचे नांवां अजम अक्रम एलिफन्स्टन् गव्हर्नर साहेब बहादूर यांस, अर्जापत्रे श्री विमल निर्मल संस्थान श्री आचार्य-समाधि-संस्थानी अन्न-सत्राचें तुमचे ब्राह्मणांकडे आहे, त्या विषयी देवविळी होती. नंतर आह्मी शोध करतां प्राचीन कागदपत्र व श्रीव्यंकट क्षेत्रस्थ व जनस्था-नस्थ ब्राह्मण स्वशाखीय यांचे सांगण्यावरून श्रीची निःसंशयता झाली की, हे यजुर्वेदी देशस्थ ब्राह्मण, हे कोंकण प्रांती येऊन

* हे कांहीं वर्षांपूर्वी उपलब्ध झाले असून डॉ. दि. वा. दांडेकर यांजकडेस आहे.

भूप्रसन्नतानुग्रहेकरून वृत्ती संपादन करून बहुत वर्षे राहिले. तदनंतर कोंकणस्थ चित्पावन यांचे शास्त्रांनीं तुमच्या वृत्तिहरणार्थ इतर शास्त्रांसां अनृत द्वेष समजावून विद्वेषता वाढवून पळशे ब्राह्मण असें सांगो लागले; परंतु तुमचे पळशे असें नांव शास्त्रीस नाही व शास्त्रांतही नांव नाही, द्वेषानें ह्मणतात, आणि तुम्हीं अभिहोत्रादि यज्ञानुष्ठान देवप्रतिष्ठादि षट्कर्म करीत आलां व पुढेही करावीत. तुमचा गरीब ब्राह्मणांचा ते व्यर्थ दोह करितात, त्यांहीं न करावा यास्तव हे पत्र तुम्हांस पाठविलें आहे. तें अजम साहेब यांस दाखवावें व अन्नसत्राचें काम चालत्याप्रमाणें चालवीत जाणें. " अशा रीतीचा निर्णय केला आहे. *

आद्यपीठ श्री शृंगेरी मठाची महत्वाची आज्ञापत्रे.

अलीकडे ह्मणजे इ. स. १९०९ मध्ये श्रीमज्जगद्गुरु श्रीशंकराचार्य, महास्थान आदिपीठ शृंगेरी, यांजकडून डॉ. दिनानाथ बाळकृष्ण दांडेकर व वे. नीलकंठ विठ्ठल शास्त्री राहुरीकर यांस मिळालेले आज्ञापत्र महत्वाचें आहे. परंतु त्याचा उल्लेख करण्यापूर्वी थोडे गत इतिहासाचें अवलोकन करणें जरूर आहे.

स्वशाखीयांचा परिचय व अन्य शाखीयांचा विरोध.

सुमारे ६०० वर्षांपासून हे शुक्ल यजुर्वेदी ब्राह्मण उत्तरकोंकणांत वास्तव्य करूं लागले हैं वर दर्शविलेंच आहे. पुढे ज्या मोदातीर प्रांतांतून यांचे पूर्वज उत्तरकोंकणांत येऊन राहिले, त्या प्रदेशांत कालांतरानें सुसलमानांचा व मुंबई प्रांतांत पोर्तुगीजांचा कडक अंमल सुरू झाला. या उभयतांमध्ये अत्यंत वैर असल्यामुळे परस्परांतील दळणवळण धोक्याचें झालें. यामुळे मोदातीरी राहणाऱ्या व उत्तर कोंकणप्रांती राहणाऱ्या स्वज्ञातिजनांस परस्पर भोजन प्रतिभोजन विवाहादि संबंध करणें कठीण झालें. तथापि या ब्राह्मणांचा वैयर्थ आधींच आलेला समुदाय साधारणतः मोठा व भिन्न गोत्रांचा अस-

१२ कै. ना. वि. वैद्य कृत " शु. य. ब्राह्मण " पृष्ठ १०९

हे, अस्तल डॉ. दांडेकर यांजकडे आहे.

ह्यामुळे त्यांस विवाह संबंधाने या पंचकोशीत कोणत्याहि प्रकारच्या भडवणी आल्या नाहीत. कांहीं काळाने गोदातीरस्थ स्वशाखा-यांचा या माध्यंदिनांबरोबर मध्यंतरी सुटल्यासारखा झालेला परस्पर परिचय पूर्ववत् दृढ होऊं लागला, याची पेशवाईत त्यांबरोबर झालेल्या देवप्रतिष्ठादि सव्यवहारावरून इतिहास साक्ष देतो; आणि इंग्रजी अंमल सर्वत्र सुरू होऊन दळणवळण सुलभ व निर्भय झाल्या-मुळे तो व्यवहार अधिक प्रमाणाने प्रचारांत येऊं लागला.

परंतु पेशवाईतच वे. तुकंभट्ट जावळे पळशीकर यांचे श्रौता-मिकुंड विच्छिन्न करून या ब्राह्मणांबरोबर निष्कारण वैर धरून दुराचाराचे जे खटले श्रीमंतांपुढे गेले, त्या काळापासून दुर्दैवाने ही विरोधबुद्धि पेशवाईतच नव्हे तर इंग्रजी अमदानीतहि अधिक अधिक वाढत जाऊन शेवटी तिचे स्वरूप इतके तीव्र झाले की, आपण जे करितों ते योग्य किंवा अयोग्य हेहि प्रतिपक्षास कळेनासे झाले.

आगाशी प्रकरणाच्या निकालाचा विपर्यास.

इ. स. १८७१-८२ सालांदरम्यान झालेला आगाशी येथील भवानीशंकराच्या देवालयाचा प्रसिद्ध खटला, * हें यांचे उत्कृष्ट उदाहरण आहे. ' हें देवस्थान आपल्या (कोंकणस्थांच्या) पूर्वजांनी बांधिलें आहे, व सदर देवस्थानांत आपली स्वतःची मालकी आहे, व ह्या देवस्थानाच्या गर्भगृहांत प्रवेश करून पूजा करण्याचा अधिकार आपल्याच जातीच्या लोकांस व आपले संपत्ति भोजन करणाऱ्या कांहीं ब्राह्मणमंडळींस मात्र आहे, वार्दोच्या (या माध्यंदिनांच्या) जातीच्या लोकांनी कधीही सदर देवळाच्या गर्भगृहांत प्रवेश करून व देवाला स्पर्श करून पूजा केलेली नाही, ' अशी फिर्दाद कोंकण-स्थांनी केली. या विषयांत या माध्यंदिन ब्राह्मणांकडून सदर देवालयांत त्यांनी पूजा वगैरे केल्याबद्दल भरपूर पुरावा न दिल्याकारणाने हायको-र्टातील निकालांत यांच्या कांहीं मंडळींस सदर देवालयांत पूजा कर-

ण्याचा हक्क नाही असें आहे. परंतु " हे ब्राह्मण आहेत किंवा त्यांना स्पर्श केला असतां लिंग भ्रष्ट होतें " असें हायकोर्टाने मुळीच ठरविलें नाही. किंबहुना वरील विषयांत विचार करण्याची कोर्टास मुळीच जरूरी नाही असें मुंबई हायकोर्टाने त्याच खटल्यांत दिलेल्या रिव्हयु जजमेंटांत (फेरतपासणींत) स्पष्ट नमूद केलें आहे.

या दाव्यांत, आरंभी खालच्या कोर्टांत मि. ड्रुइट साहेब यांनी ह्या ब्राह्मणांसंबंधाने केलेली प्रतिकूल टीका निरंतर पुढे आणून या वादाच्या खऱ्या निकालाचा विपर्यास प्रतिस्पर्धी करूं लागले, पण तिचे महत्त्व हायकोर्टाने अखेरीस दिलेल्या निकालामुळे मुळीच राहात नाही, तरी त्याच्याच आधाराने ह्यांच्यावर निराधार व अयोग्य आरोप आणून ह्यांस ब्राह्मणवर्गाच्या व इतरांच्या दृष्टीने गौण ठरवि-ण्याचे निश्चय प्रयत्न त्यांनी सुरू केले. त्यानंतर पांच वर्षांनी ह्याजें इ. स. १८८७ मध्ये ठाणे येथील डिस्ट्रिक्ट जजकोर्टाच्या अपील नं. २२ च्या निकालांत मि. खरेघाट साहेब यांनी सदरील भवानी-शंकराच्या देवालयाच्या प्रकरणांत ह्या ब्राह्मणांस झालेल्या अन्यायासंबंधाने काढलेले उद्गार मननीय आहेत. ते ह्याप्रकारचे:—“It is very much to be regretted that Mr. Druitt (in 1882) should have pronounced any opinion on this point on the insufficient materials before him and the High Court should have seemed to have lent any encouragement to this view in their judgment in appeal; the Judgment in Review (of 1883) is much clearer and lays it down plainly that a civil suit in such a case as this is not at all concerned with the caste of the claimants or their status but only whether they have had the enjoyment of the right claimed.

If I had to pronounce an opinion, I should be very far from holding that the Plaintiffs and his castemen's touch would defile the Linga or that they are not Brahmins. There is very large amount of evidence on his behalf to the contrary of, which the documentary part is the most cogent."

“आपल्या समोर असलेल्या अपुऱ्या पुराव्यावरून ह्या सुधार मि. डुइट साहेबांनी आपले एकादें मत द्यावें व हायकोर्टानें अपीलांतील आपल्या फैसल्यांत ह्या मताला पोषक असें वरकरणीं लिहावें, ही अत्यंत शोचनीय गोष्ट आहे. ह्या प्रकरणामधील फेरतपासणीतील हायकोर्टाचा निवाडा (Review Judgment) अधिक स्पष्ट आहे. त्यांत असे स्पष्ट नमूद केले आहे कीं अशाप्रकारच्या दिवाणी मुकदम्यांत वादींची जात किंवा त्यांचा दर्जा ह्याविषयी दिवाणीकोर्टाला कांहींच कर्तव्य नाही, कोर्टाचें कर्तव्य ह्याजें जो हक्क सांगण्यांत येत आहे त्याचा भोगवटा त्यांच्याकडे आहे किंवा नाही हे पहाणे इतकेच आहे. मला जर मत देणे जरूर असतें तर वादी आणि त्याचे ज्ञातिबांधव ह्यांच्या स्पर्शानें लिंग भ्रष्ट होतें अगर ते ब्राह्मण नाहीत, ह्या विधानाच्या अगदीं उलट मी आपले मत दिलें असतें. (हे ब्राह्मण नाहीत) ह्या विधानाच्या विरुद्ध त्यांच्या तर्फेन बराच मोठा पुरावा पुढे आला आहे व त्यांतला दस्तऐवजी भाग हा अत्यंत सुसंबद्ध आहे.”

* सदरील भवानी शंकराचें देवालय कोंकणस्थांच्या मालकीचें नसून ते सार्वजनिक आहे व त्याचा बहिवाटदार एक गोसावी होता असें आज सुमारे ४०-वर्षांनीं, गेल्या दिसेंबर महिन्यांत मुंबई हायकोर्टानें, ठाणे येथून आलेल्या एका दाव्याच्या अपीलांत ठरविलें आहे.

या नंतरहि अलीकडे आणखी दुसरे निवाडे या ब्राह्मणांच्या तर्फेन झाले आहेत. इ. स. १९०५ सालीं ठाणे येथील कोंकणस्थांकडून ज्योतिषादिवृत्तीचा रसूम मिळावा ह्याणून या ब्राह्मणांनीं केलेल्या दाव्यांतील अपिलांत मि. टिपणीस डिस्ट्रिक्ट जज यांनीं दिलेल्या व मागाहून हायकोर्टानें कायम केलेल्या निकालांत व १९१० सालीं पुणे येथील मुनसफ कोर्टानें दिलेल्या एका निकालांत हे शुक्ल यजुर्वेदी ब्राम्हण आहेत असेंच स्पष्टपणें नमूद केले आहे.

खोऱ्या व पोकळ पुराव्यांचें दिग्दर्शन.

वर निर्दिष्ट केलेल्या गैरसमजाची पालेमुळे चहुंकडे फैलावण्याकरितां प्रतिपक्षानें कधीकधी वृत्तपत्रकारांचें साहाय्य मिळवून, प्रत्येक १०।५ वर्षांनीं कांहीं तरी वाद उपस्थित करून त्यावर रणें माजविलीं व स्वपक्षाच्या समर्थनासाठीं अन्य तऱ्हेचे उपाय योजूं लागले. नवीन ग्रंथ, नवीन श्लोक, बनावट संमतिपत्रे व श्रीशंकराचार्यांची आज्ञापत्रे प्रसिद्ध करून* या ब्राह्मणांसंबंधाचे पूर्वापार

*या सर्वांचें यथार्थ खंडन ३५।४० वर्षांपूर्वींच कै. वे. शा. सं. विष्णु परशुराम शास्त्री पंडित यांनीं त्यावेळच्या इंदुप्रकाशांत व कै. ना. वि. वैद्य कृत ‘ शु. य. ब्राह्मण ’ पृष्ठ ६२, ८०-८२, व ‘ सारस्वत ब्राह्मण ’ पृष्ठ १८२-१८३, या पुस्तकांत केलेले आहे. त्यांपैकी काशीकर ? ब्राह्मणांचें संमतिपत्र व श्रीशंकराचार्यांचें ? आज्ञापत्र हीं दोन्ही ‘ जातिभेद विवेकसार ’ या पुस्तकाच्या परिशिष्टांत दिलेलीं असून तींच पुन्हां ता. १९ फेब्रुआरी १९१८ च्या ‘ संदेश ’ च्या अंकांत प्रसिद्ध झालीं आहेत ! फरक एवढाच कीं, सदरहू आज्ञापत्र शृंगेरी मठाचें आहे असें सांगण्यांत येत असे व त्याप्रमाणें त्या मठास प्रतिपक्षाकडून १९०५ सालीं कळविलेहि होतें. परंतु ‘ श्री महासंस्थानांतील कागदपत्रांत प्रतिवादी लोक ह्याप्रमाणें वादीचे लोक अब्राह्मण आहेत असें महासंस्थानांतून कधींहि ठरविण्यांत आलेले नाही ’ असा श्रीशृंगेरीमठाधीशांनीं या ब्राह्मणांस दिलेल्या आज्ञा-

राजदरबारांत व कोर्टांत मान्य होऊन गेलेले प्राचीन लेख आक्षेपांवर विण्याचे प्रयत्न सुरू केले. सर्व महाराष्ट्र ब्राह्मणांविषयी निंदेने परिपूर्ण असलेल्या “ जातिभेदविवेकसारा ” सारख्या एकाद-
दुसऱ्या ग्रंथाच्या आधारेने यांचा इतिहास वेऊं लागले. मर्फी साहेबांनी स्वतः “ हे ब्राह्मण नाहीत ” असे मुळांच झटले नसूनहि त्यांच्या नांवाने खोटी विधाने हे प्रतिस्पर्धी करू लागले. कोंकणस्थ व हे ब्राह्मण, यांची सारखीच नालस्ती करणाऱ्या “ जातिभेदविवे-
कसार ” अथवा रा. रणजीत यांनी प्रसिद्ध केलेल्या ग्रंथातील लेख प्रमाण झणून धरावयाचे असतील तर त्याच ग्रंथांमध्ये व सहाद्वि-
खंडांत व त्याचप्रमाणे ग्रॅट डफ, रिचर्ड वर्टन, कर्नल बुइल्क्स, रा. सा. मंडलीक, मूर, टेलर वार्ड, इत्यादिकांच्या ग्रंथांत अथवा लेखांत इतर महाराष्ट्र ब्राह्मणांविषयी दिलेली विचित्र माहिती त्या सर्वांस कितपत मान्य होईल या गोष्टीचा विचारहि त्यांस राही-
नासा झाला.

तत्कालीन परिस्थितीवर त्याचे अनिष्ट परिणाम.

परिणामी, श्रीमंत पेशवे सरकाराच्या अमलांतहि ज्या ब्राह्मणांस ब्रह्मकर्मास अनधिकारी ठरविण्याचे विरुद्ध पक्षाने केलेले प्रयत्न

पत्रांत निर्णय केला असल्यामुळे आतां युक्तीने, खोटें ठरलेलें ते आज्ञापत्र संकेश्वरमठाच्या नांवाने प्रसिद्ध करण्यांत आलें आहे!!

शिरगांव येथील (पेशव्यांच्या दरबारांत गेलेल्या) लिंगोत्पाट-
नाच्या खटल्यांत प्रतिपक्षाने बाळकेश्वर येथील अर्चेचाव भुलेश्वर येथील महारुद्राचा उल्लेख करूनहि तीं पत्रें त्यावेळीं मुळांच दाखल केलीं नाहीत. उलट “ वसईकर ब्राह्मण यांस पुरस्सास केली असतां त्यांनीं दस्तऐवजी साधनाचे कागदपत्र दाखविले नाहीत ” असाच अक्षेरध्या ताकीदपत्रांत श्रीमंतांनी निर्णय दिला आहे. यावरून सत्यासत्यतेची परीक्षा करण्याचे कार्य सुद्धा वाचकांकडेच सोंपविणें श्रेयस्कर आहे.

निष्फळ झाले; ज्या ब्राह्मणांच्या मृत्या ११७ शतके निरनिराळ्या राज्यांत कायम करण्यांत आल्या; ज्या ब्राह्मणांबद्दल मुंबईमध्ये श्री गडगुलालजी, श्री जयश्रीकृष्ण, श्री देवकीनंदनाचार्य महाराज व पंडित नानुराम चंद्रभानु सारख्या गुर्जर, गोंड व वैष्णवांतील आचार्य, पंडित अथवा शास्त्री मंडळांचाहि पूर्ण आदर होता व त्याच जाती-
तील पंडितांचा आजहि तसाच आदर; “ मांसाहारी ब्राह्मणांबरोबर बसून धर्मकृत्ये करणे ” हे नियम व त्याज्य समजणारे गुर्जर ब्राह्मण ज्या ब्राह्मणांबरोबर आज अनेक शतके बसून देवप्रतिष्ठादि धर्मकृत्ये करीत आले व करितात; दक्षिणी ब्राह्मणांपैकी फक्त ज्यांसच मुंबईतील वैष्णव महाजनांकडून प्रथम सांवत्सरिक श्राद्धानिमित्त “ चवऱ्याशी ” झणून प्रसिद्ध असलेली ब्राह्मणभोजने, आज अनेक शतके इतर गुर्जर ब्राह्मणांबरोबर मिळत गेली व मिळतात; ज्या ब्राह्मणांस आपला मूळचा धंदा प्रायः याज्ञिकीचा, ज्योतिषाचा व वैद्यकीचा असला तरी आचारीपणाचें काम स्वज्ञातीमध्ये करणे कनिष्ठ व ब्राह्म-
णेतरांत करणे अत्यंत निंद्य असे वाटतें, त्या या कृत्यंशी ब्राह्मणांचे, त्यांचे हे प्रतिस्पर्धी अपरिमित नुकसान करू लागले.

मूळचें नांव.

यांचे मूळचें नांव पूर्वकालीन क्षत्रिय मराठे, मुसलमान, पोर्तुगीस, धर्मपूरचे राणे व विद्यमान इंग्रज, या राज्याधिकार्यांच्या प्राचीन दसरांत अथवा त्यांनी दिलेल्या दानपत्रांत “ यजुर्वेदी ” “ माध्यंदिन ” अगर “ वाजसनेय ” ब्राह्मण, असे असतां पेशवाईत वे. तुकंमट पळशीकराच्या तंत्र्यापासून त्याच्या ग्रामवाचक आडनांवावरून त्यांच्या जातीचें “ पळशीकर ” ब्राह्मण हे नांव पडून पुढें त्यांस “ पळशे ” ब्राह्मण व अखेरीस “ पळशे ” “ पळशी ” अथवा “ पळशा ” या निंद्य नांवाने त्यांस संबोधण्यांत येऊं लागले. त्यांच्या यजमानांचीं मनें कलुषित करून प्रतिस्पर्धी हे त्यांच्या वृत्तीचा अपहार करू लागले. या ब्राह्म-

जांबरोबर प्रसिद्धपणे व्यवहार करीत असलेल्या गोदातोरवाणी माध्यंदिनांचीं मनं साशंक करण्याचें, व सव्यवहार केल्यास त्यास बहिष्काराचें अथवा प्रायश्चित्ताचें भय दाखविण्याचे प्रयत्न विरुद्ध पक्षाकडून जारीने होऊं लागले. असे प्रयत्न चालू असतां इतर माध्यंदिनांची अल्प संख्या व आपल्या देशांतलि ज्ञातिव्यवस्थेचे स्वरूप ह्या दोन गोष्टी लक्षांत घेतल्या ह्मणजे बहिष्कृत राहून प्रचंड ब्राह्मणसमूहापासून अलग पडणें हें या ब्राह्मणांबरोबर सव्यवहार करणाऱ्या देशावरील स्वशास्त्रीय भिक्षुकवर्गास अशक्यच होतें.

स्वःच्या इतिहासाचें प्रकटीकरण व आक्षेपनिरसन.

या प्रमाणें आपल्या स्वशास्त्रीयांचा व इतरांचा निष्कारण गैरसमज होत आहे हें पाहून कै. वे. रा. नारायण विठ्ठल वैद्य पुरंदरे ह्यांनी इ. स. १८८४ सालीं दीर्घ परिश्रम करून सुमारे ४०० पानांचा " * देशस्थ शुक्ल यजुर्वेदीय ब्राह्मणांचा " इतिहास छापून यांच्या विरुद्ध आणलेल्या आक्षेपांचें यथार्थ खंडन करून ब्राह्मणसमूहापुढें व इतरांपुढें यांची माहिती मांडली. तसेंच इ. स. १९०२ मध्ये रा. ब. पी. बी. जोशी ह्यांनी * ' Early History of Bombay " ह्या नांवाचें एक लहानसें पुस्तक प्रसिद्ध केलें. यांत या ब्राह्मणांविषयीं साधार माहिती देऊन सर्व इंग्रजी जाणणाऱ्या जनसमूहाचा गैरसमज दूर करण्याचा पुन्हां एकवार त्यांनी प्रयत्न केला. अशा प्रयत्नांनीं गैरसमज हळू हळू नाहीसा होईल, व बहिष्कारशस्त्राची धार बोंथट होऊन तें कालांतरानें अगदीं निरुपयोगी होईल हें जरी खरे आहे, तरी असा प्रकार चालू देणें सामाजिक दृष्ट्या अनिष्ट आहे असें या ब्राह्मणांतील पुढाऱ्यांस वाटूं लागलें.

स्वतःची उन्नति स्वतः करण्याचे प्रयत्न.

वास्तविक पक्षातां प्रत्येक समाजानें आपली उन्नति आपणच करून घेतली पाहिजे, व ह्याच उद्देशानें या ब्राह्मणांनी " माध्यंदिन

* सदरहू पुस्तकांच्या आधारानें हा अल्प इतिहास लिहिला आहे.

ब्राह्मणसमाज " या नांवाची एक संस्था स्थापन करून तिच्या द्वारे आज कित्येक वर्षे आपल्या समाजामध्ये विद्येचा प्रसार वितरित होईल तितका करण्याचे प्रयत्न चालविले आहेत. तथापि आपल्या समाजासंबंधानें होत असलेला गैरसमज दूर करून या वादाचा कायमचा निकाल लावण्याकरितां यांच्यापैकी डॉ. दिनानाथ बाळकृष्ण नाईक दांडेकर यांनीहि भिन्न दिशेने प्रयत्न करण्याचा निश्चय केला.

लोकमान्य टिळक व नामदार दादासाहेब खापर्डे यांचें साहाय्य.

वरील हेतु सिद्धीस नेण्याकरितां डॉ. दांडेकरांनी, ज्यांचें धर्मशास्त्रांतील प्रावीण्य जगद्विभूत आहे, ज्यांची धर्मनिष्ठा व सत्यनिष्ठा उज्वल आहे, कै. नामदार गोखल्यांप्रमाणेंच आर्यभूमीच्या उद्धाराकरितां जे आज सतत ४० वर्षे तिची सेवा करीत आहेत, समाजांत क्रांति होऊं न देणें हेंच सामाजिक सुधारणेसंबंधानें ज्यांचें मुख्य तत्त्व आहे, " बोले तैसा चाले " अशा अनुकरणीय आचरणानें जे आज सर्वास वंद्य आहेत, त्या लोकमान्य बळवंतराव टिळक यांच्या पुढें हा प्रश्न ठेविला. लोकमान्यांनीं या ब्राह्मणांच्या इतिहासाची सर्व माहिती करून घेऊन, आपली पूर्ण खात्री झाल्यावर या कामांत सहानुभूतिपूर्वक आपलें साहाय्य देण्याचें कबूल केलें व ज्या अर्थी हा प्रश्न धर्मशास्त्राचा व सामाजिक आहे त्या अर्थी धर्मगुरूंची संमति त्यास अवश्य पाहिजे ह्मणून श्रीमज्जगद्गुरु, मठशृंगेरी यांचें आज्ञापत्र घेण्याविषयीं डॉ. मजकुरांस सल्ला दिली.

ही सल्ला मान्य करून डॉ. दांडेकर हे शृंगेरीस गेले व आपला सर्व पुरावा श्रीमज्जगद्गुरुपुढें त्यांनीं रुजू केला. हा सर्व पुरावा पाहून व आपली खात्री करून घेऊन त्यांनीं आपलें आज्ञापत्र या ब्राह्मणांस दिलें. या नंतर विशेषतः हा प्रश्न यजुर्वेदी ब्राह्मणांचा आहे ह्मणून लोकमान्य टिळक व नामदार दादासाहेब खापर्डे या उभयतांच्या सल्ल्यानें उमरावती येथें सर्व ब्राह्मणांची जाहीरसभा बोलावून त्या संमतेत या

ब्राह्मणांची माहिती त्यांस करून देऊन त्यांची सहानुभूति मिळवून दिली.

आचारव्यवहाराचा व अधिकाराचा वाद.

परंतु ' आचारव्यवहारांत लोप झाला नसेल तर सहपंक्तिभोजनादि सव्यवहार करण्यांत प्रत्यवाय नाही ' असा वरील आज्ञापत्रांत उल्लेख असल्याकारणाने या प्रकरणीं पूर्वीपासून कलह करीत असलेल्या ब्राह्मणांस हे वाक्य एक विशेष आधार मिळाला असें जाणून त्यांनीं वितंडवाद करण्यास सुरवात केली. ' ह्मणून मुंबई इत्यादि प्रांतीं एक कमिटी नेमून त्यांच्या मार्फत आमच्या आचारव्यवहाराची चौकशी करून निराक्षेप असें आज्ञापत्र आह्मांस मिळावे ' अशी या ब्राह्मणांच्या प्रतिनिधीने पुन्हां विज्ञप्ति केली. त्यावरून प्रमुख अशा एकादश ब्राह्मण विद्वानांची कमिटी नेमून त्यांच्या मार्फत ह्या प्रकरणीं विचार व्हावा ह्मणून आक्षेप घेणाऱ्या लोकांस संपूर्ण अवधि देण्यांत आला. त्यानंतर ता. ४।११।१९०६ मितिीस सदरहू कमिटीने त्या समयीं येथे असलेले श्रीमज्जगद्गुरु महासंस्थानचे शाखामठ श्री शिव-गंगामठाधीश यांच्या समक्ष सभा भरवून उभयपक्षाचा विचार करत-वेळीं प्रतिवादी यांनीं धर्मावर दृष्टि न ठेऊन " अधिकाराचा " (Jurisdiction) प्रश्न उपस्थित करून उत्तम रीतीने चौकशी करण्यास अवकाश दिला नाही.

' हा प्रश्न सर्व दक्षिणी ब्राह्मणांचा आहे व ते हिंदुस्थानांत सर्वत्र पसरले असल्यामुळे सर्व हिंदुस्थानभर ज्याचा अधिकार आहे अशा शृंगेरी मठाधीशांचेच आज्ञापत्र आवश्यक आहे ' असे लोकमान्य टिळक यांनीं या ' अधिकाराच्या ' आक्षेपास समर्पक उत्तर दिले असतांही ते प्रतिपक्षाने मान्य केले नाही.

श्रीशृंगेरीमठाचे अखेरचे आज्ञापत्र.

सदर दिवशीं सभेत चाललेल्या वागवावावरून प्रतिवादी यांचा वादींच्या लोकांवरोंवर कांहीं कालापासून पूर्ण द्वेष व असूया रुद्धिगत होऊन त्यालाच अनुसरून केवळ आप्रहानेच ते व्यवहार करणार असें

श्रीशिवगंगामठाधीशांच्या रिपोर्टावरून व्यक्त झाल्यावरून श्रीमज्जगद्गुरु स्वामींनीं या ब्राह्मणांकडून रुजू केलेले ४५ दस्तऐवज काळजीपूर्वक तपासून, त्यांच्या इतिहासाचे सूक्ष्मदृष्ट्या निरीक्षण करून, श्री शिवगंगामठाधीशांकडून आलेला निवेदन लेख लक्षांत घेऊन, त्या संबंधांत प्रतिपक्षांकडून आलेल्या आक्षेपांचे सप्रमाण व यथार्थ खंडन करून या प्रकरणाचे शास्त्र व व्यवहारदृष्ट्या समग्र पर्यालोचन केले; व " प्रतिवादी यांचे ह्मणणे आणि त्याप्रमाणे, त्यांच्याकडून घडलेल्या कृत्यांचा संपूर्ण विचार करून पाहतां, केवळ द्वेषाप्रधानेच वादींच्या जातीचे लोक अब्राह्मण असें कांहीं चितपावन लोक आपल्यावरोबर असलेल्या इतर मंडळीस कांहीं कालापासून सांगत आले आहेत, असें कळून येतें आणि वादींच्या जातीचे लोक अब्राह्मण आहेत, व ब्राह्मण सव्यवहारास अयोग्य असे सांगण्यापलीकडे इतर कोणताही सप्रमाण पुरावा त्यांच्याजवळ नाही, " * असे ठरवून व " पूर्वीपार सरकार दरबारी कबूल झालेले कागदपत्र जे वादींनीं हजर केलेले आहेत त्यांची चौकशी करितां प्रतिपक्षीय इतर ब्राह्मणांकडून वादींच्या जातीचे लोक अब्राह्मण, हे त्यांचे ह्मणणे, आणि वादींनीं हजर केलेले वरील कागदपत्र भरंवसा ठेवण्यास योग्य नाहीत वगैरे अद्याप पावेतो कोणत्याहि पुराव्याने सिद्ध करण्यांत आले

* (१) अशाच प्रकारचा श्री. पेशवे यांनीं कोकणस्थांस दिलेल्या ताकीद पत्रांतील (पृष्ठ १६ वरील) उतारा पहा:—

" वसईकर ब्राह्मण यांस पुरसीस केली असतां, त्यांनीं दस्तऐवजी साधनाचे कागदपत्र दाखविले नाहीत व उत्तरहि लिहून दिलें नाही. तेव्हां याजवरून वसईकर यांचे पुरवणीचा अर्थ समजण्यांत आला. "

(2) Also Dr. Wilson's Indian Castes Vol II

page 26.

" No substantial reason is known for their disparagement by other Brahmans "

नाही; हणूनः—मुंबई, माहीम, दादर, जुहू, ठाणे, आगाशी, वसई, केळवें, माहीम, तारापुर, धरमपुर, दमण, चेऊल आवासादि ग्राम-बासी वगैरे उत्तरकोंकणप्रांती राहणारे बादींच्या जातीचे लोक ज्यांचा कांही कालापासून, प्रतिपक्षीय, पळशे ह्या शब्दाने उल्लेख करीत आले, ते शुक्ल यजुर्वेदीय माध्यंदिन वाजसनीय शाखेचे सद्वाहण आहेत. आणि पळशे हा शब्द ग्रामवाचक असल्यामुळे तो जातिवाचक हणून संबोधणे कोणांसही इष्ट नाही.

हे ब्राह्मण इतर ब्राह्मणांप्रमाणेच श्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठाने चालविण्यास, व देवप्रतिष्ठादि करण्यास व पूर्वीपासून चालत आल्याप्रमाणे उपाध्याय धर्माधिकार व ज्योतिषादि वृत्ति अनुभविण्यास व पूर्व निबंधांस अनुसरून परस्पर विवाहादि संबंध करण्यास व सहपंक्ति सव्यवहार इतर ब्राह्मणांबरोबर चालविण्यास निःसंशय योग्य अधिकारी आहेत.

यांच्या आचारव्यवहारांत कोणत्याही रीतीचा लोप झालेला नाही. मुंबई, ठाणे, भिवंडी, वगैरे प्रांती स्वतः संचार करून व स्वतः चौकशी करून श्रीशिवगंगा मठाधीश यांज-कडून १९९६ च्या पाठविलेल्या चौकशी—निकाळपत्रांत असे स्पष्ट कळविण्यांत आले आहे.

ह्या प्रकरणी मिति जेष्ठ शुक्र ७ शके १८२७ रोजी पूर्वी दिलेले श्रीमुख कम संख्या १२६४५ चे आज्ञापत्रांतोळ सर्व विषयांत पुन्हा पूर्णपणे शोध झाला असून यापुढे ह्या ब्राह्मणांविषयी कोणी कोणत्याही रीतीचा आक्षेप न घेतां प्राचीन संप्रदायास अनुसरून ह्यांजबरोबर सहपंक्तिभोजन, कन्यादान, प्रतिपदादि सर्व व्यवहार चालविण्यास कोणत्याही बाजूने आक्षेप नाही. ” असे अभिप्रायास आणून त्यांनी विद्वतेने

पूर्ण भरलेले हे आज्ञापत्र काढिले आहे.* एका विद्वान् ब्राह्मण पत्रकर्त्याने या आज्ञापत्राविषयी असे झटले आहे की, “ Its historical survey and judicial acumen would do credit to any High Court judgment ” “ त्यांतोळ ऐतिहासिक परीक्षण व न्याय देण्याची कुशाग्र बुद्धि ही कोणत्याही हायकोर्टाच्या निवाड्याला भूषणावह होतील अशी आहेत. ” हे अगदी यथार्थ आहे.

प्रकरण ५ वे.

देशस्थ स्वशाखीयांबरोबर घडलेले शरीरसंबंध.

शास्त्र व रूढि.

प्राचीन काळी, विशेषतः मुसलमानांचा अंमल इथे सुरू असतां, अनेक कारणांनी दूरदूरच्या प्रांतांमधील लोकांस दळणवळण सुरू ठेवणे हे फार धोक्याचे असल्यामुळे प्रांतांतल्या प्रांतांत किंवा साधल्यास पंचक्रोशोत्तच ते आपल्या मुलांमुलींचे विवाह उरकून घेत असत; हाच प्रकार पुढे हिंदुस्थानांत इंग्रजांचा अंमल सुरू होऊन आगगाडी व आगवोटीसारख्या सोई होऊन परस्परांमधील दळणवळण हे सुलभ व निर्भय झाले तरी बरीच वर्षे चालू राहिली. तथापि सूत्रग्रंथांत विवाहविषयक जी वचने आहेत, त्यांत एकाच शाखेच्या ब्राह्मण-वर्गातील एकादा लहानसा समाज राजाश्रयाने किंवा इतर कारणांनी दूरच्या प्रांती जाऊन दळणवळणाच्या अभावी बरीच वर्षे अलग पडला असल्यास ह्या अलग पडलेल्या आपल्याच मंडळीबरोबर त्याच शाखेच्या ब्राह्मणांनी पूर्ववत् शरीरसंबंधादि व्यवहार सुरू करण्यास धर्मशास्त्रदृष्ट्या कांही आक्षेप आहे असा कुठेच उल्लेख नाही. असे शरीरसंबंध शास्त्रसंमत असल्यामुळे परस्परांची ओळख पटून आपण एकच आहो अशी खात्री झाल्यावर ते पूर्ववत् सुरू होऊन अधिक

* हे अस्तित्व डॉ. दि. वा. दांडेकर यांजपाशी आहे.

आधिक रुढ होऊं लागले असें ब्राह्मणसमाजाचा अलीकडचा इतिहास स्पष्टपणे सिद्ध करित आहे.

धर्मगुरूंचे आज्ञापत्र व सुशिक्षित पुढाऱ्यांची सहानुभूति.

या कामी श्रीमज्जगद्गुरूंचे आज्ञापत्र असले व ब्राह्मणवर्गातील पुढाऱ्यांची पूर्ण सहानुभूति असली कीं हें कार्य बरेच सुकर होतें. हें कार्य जर धर्मशास्त्रसंमत नसतें तर अलग पडलेल्या लहान लहान ब्राह्मणसमाजांची फार दुर्दशा झाली असती. माध्यंदिनांचेच उदाहरण घेतले तर त्यांस विवाहसंबंधांत स्वतःचेच गोत्र नव्हे तर मातुल-गोत्रहि वर्ज्य आहे व प्रवरांचाहि प्रश्न असतोच. हीं धर्मबंधने व कुलशीलादि सामाजिक गोष्टी ह्या लक्षांत घेतल्या तर कोणाहि समंजस मनुष्यास सहज कळून येईल कीं, लहान समाजांत तुल्यगुण वधूवरांचे संबंध घडवून आणणें हें फार कठीण जातें. या कारणाने बऱ्याच प्रसंगीं अयोग्य संबंध घडून येतात व यामुळे समाजाची अवनति होऊं लागते. हा गोष्ट लक्षांत घेऊन उत्तरकोंकणांतील माध्यंदिनांच्या सुशिक्षित पुढाऱ्यांपैकी डॉ. दिनानाथ बा. दांडेकर यांनी हा प्रश्न श्रीशंभेरी मठाधीशांपुढें ठेविला. सर्व पुरावा पाहून व आपली पूर्ण खात्री करून घेऊन श्रीमज्जगद्गुरूंनी या माध्यंदिनांबरोबर इतरत्र असलेल्या माध्यंदिनांनीं पूर्ववत् विवाहसंबंध सुरू करावे असें आज्ञापत्र दिलें. लोकमान्य टिळक यांनी या माध्यंदिनांकरितां अविश्वांत श्रम करून दक्षिणी ब्राह्मणांतील बऱ्याच सुशिक्षितांचें मत त्यांस अनुकूल करून दिलें.

प्रत्यक्ष घडलेले शरीरसंबंध.

त्याचप्रमाणें उमरावती येथील यजुःशाखीय माध्यंदिनांतील लोकप्रिय पुढारी नामदार श्रीयुत दादासाहेब खापडे, नागपूर येथील रावबहादूर रामकृष्ण मोरेश्वर पंडित व मुंबईतील डॉक्टर दि. बा. दांडेकर यांनी या कामी पुढाकार घेतल्यामुळे, आज १०-१२

वर्षांत पुणे, इंदूर, बंगलोर, कोल्हापूर, मध्यप्रांत, वन्हाड वगैरे प्रांतांतील अनेक नामांकित कुटुंबांबरोबर या उत्तरकोंकणांतील यजुःशाखीय माध्यंदिनांचे बरेच शरीरसंबंध प्रसिद्धपणें घडले आहेत व ही गोष्ट गेल्या सेन्सस रिपोर्टांतही नमूद आहे. पुढें ह्या कुटुंबांचे व तत्प्रांतांतील स्वकीयांचे दरम्यान विवाहसंबंध होऊन, परत इतरांबरोबर सर्व व्यवहार इतकीं वर्षे सुरळीतपणें चालू आहे. याप्रमाणें प्रत्यक्ष अगर अप्रत्यक्ष रीतीनें संबंध घडलेल्या कांहीं गृहस्थांचीं नांवें खाली दिल्याप्रमाणें आहेत:—

श्रीमंत पंतप्रतिनिधि बी. ए. (औध-सातारा); नामदार दादासाहेब खापडे (उमरावती); रावबहादूर रामकृष्ण रावजी पंडित, माजी डेप्युटी एक्स्ट्रा असिस्टंट कमिशनर (नागपूर); नामदार रा. ब. वासुदेवराव पंडित, अॅडव्होकेट (नागपूर); श्री. बाळमहाराज (कोल्हापूर); डॉ. वासुदेव रामकृष्ण आळेकर (कोल्हापूर); रावबहादूर रामचंद्र मोरेश्वर पारधी, एक्स्ट्रा अ. कमिशनर (मध्यप्रांत); रावसाहेब अनंत बाळकृष्ण पंडे, एक्स्ट्रा असिस्टंट कमिशनर (यवतमाळ); रा. रा. वासुदेव रामचंद्र पुराणिक बी. ए. एल. एल बी., वकील (नागपूर); रा. रा. बाळकृष्ण गोविंद बोधनकर, वकील (उमरावती); वैद्यपंचानन व्ही. डी. पंडित (बंगलोर); रा. रा. हरिभाऊ शिवराम मुंजे, (नागपूर); रा. रा. यादवराव डोके (भोंसले सरकारचे राजगुरु, नागपूर); रा. रा. रोडे (पुणे) व रा. रा. कृष्णाजीपंत तावडे (इंदूर) इ.

प्रकरण ६ वे.

खरें लोकमत.

समाजांतील पुढाऱ्यांचे या ब्राह्मणांसंबंधानें खरें मत काय आहे हें समजण्यासाठीं त्यांच्यापैकीं विद्वान व प्रमुख अशा ब्राह्मण गृहस्थांचे व वर्तमानपत्रकर्त्यांचे अभिप्राय खाली दिले आहेत:—

कै. न्या. महादेव गोविंद रानडे:—“ पुष्कळ शतकामागे कोकणांमध्ये येऊन राहिलेली शुक्ल यजुर्वेदी ब्राह्मण मंडळी त्यांची उत्पत्ति आणि इतिहास त्या विषयांचे आपण (कै. वे. नारायण विठ्ठल वैद्य यांनी) प्रसिद्ध केलेले पुस्तक मी वाचले. आपण समर्पक रीतीने दाखऊन दिले आहे की, आपल्या मंडळींची उत्पत्ति आणि इतिहास ही त्या प्रांतांतील मोठ्या ब्राह्मणसमुदायांतील कोणत्याही विभागाच्या उत्पत्तिपेक्षा व इतिहासापेक्षा कमी नाही. ब्राह्मणांची मंडळी आधीच लहान आणि तिजमध्ये पुन्हा परस्परांशी कलह आणि एकमेकांचा धिक्कार, त्यांचे बीज पेरणारे जे कित्येक हेकड लोक आहेत, त्यांनी स्वीकारलेला आत्मघातक मार्ग हा मला मुळीच संमत नाही. जी ऐतिहासिक प्रमाणे आपण दाखविली आहेत, त्यांही करून पोरकट मत्सरी लोकांनी तोंडे बंद व्हावी ही योग्य आहे. ”

(अभिप्रायावलि)

कै. सरदार गोपाळराव हरि देशमुख:—“ हा ग्रंथ तयार होत होता तेव्हा अस्सल कागदपत्रां आपण (कै. ना. वि. वैद्य) मला दाखविले होते. त्यावरून समजण्यांत आले की, प्रस्तावनेत व ग्रंथाचे प्रारंभी आपण असे लिहिले आहे की ग्रंथ लिहिण्याचा हेतु असा आहे की, या माहितीपासून परस्परांचे ज्ञान प्राप्त होऊन ऐक्यभाव उत्पन्न होईल अशी आशा आहे, हे आपले झणणे यथार्थ आहे. ”

(अभिप्रायावलि)

लो. बा. गं. टिळक:—“ यांनी यांचे कागदपत्र व इतिहास काळजीपूर्वक पाहून व त्यांचे आचारविचार शुद्ध आहेत अशी खात्री करून घेऊन ते देशस्थ यजुर्वेदी माध्यंदिन ब्राह्मण आहेत व त्यांच्याशी इतर ब्राह्मणांनी व्यवहार करण्यास हरकत नाही ” असे स्पष्ट मत जाहीर केले आहे. ”

(टिळक अंक)

रा. व. चिंतामणराव वैद्य (केसरी ता. १ मार्च १९१०):—“ पळशीकरांच्या शुद्धतेवद्दल लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक यांनी

आपली खात्री करून घेऊन त्यांच्याविषयी खटपट करण्याचे मनांत आणले होते हे सर्व विश्रुत आहे. आज त्यांस जी स्वतःच्या हस्तीने व शंकराचार्यांच्या आज्ञेने सुस्थिति मिळाली आहे, ती तरी लो. बळवंतरावजींच्या प्रयत्नांचेच फळ असे झटले पाहिजे. एकादा सर्वमान्य लोकधुराण एकादी गोष्ट हाती घेतो त्यावेळेस त्या गोष्टीला यश येते हे इतिहाससिद्ध आहे. श्रीमच्छंकराचार्यासारख्या अद्वितीय व्यक्तीने किती तरी गोष्टी हिंदु धर्मात घडवून आणल्या ? शंकराचार्यासारखे किंवा बळवंतरावांसारखे अलौकिक सामर्थ्याचे लोक हे प्रश्न हाती घेतील तेव्हा ते सुटतीलच पण दुर्दैवाने हल्ली लो. बळवंतराव कार्यसमिच्या बाहेर आहेत; अशावेळी लोकांतील निरनिराळ्या समंजस व कांही अंशांने तरी मान्य असलेल्या पुढाऱ्यांनी हे समाजकार्य हाती घेतले पाहिजे. एका अलौकिक व्यक्तीने होणारे काम पुढर संघाने पुढे चालविले पाहिजे व त्यांच्या ऋणापासून मुक्त झाले पाहिजे, आणि श्रीमच्छंकराचार्यासारख्या पूज्यतम पीठाने दिलेला निणय कगदांत न ठेविता व्यवहारांत व आचारांत आणण्याची खटपट केली पाहिजे. ”

रा. व. चिंतामण नारायण भट (माजी सब जज):—“ माझा अभिप्राय असा आहे की या पुस्तकांत वर्णिलेल्या ब्राह्मणांविरुद्ध जे कित्येक अपवाद आणिले आहेत ते निराधार आहेत. ”

(अभिप्रायावलि)

रा. रा. रामचंद्र केशव लिमये, वकील:—“ बाकीचा पुरावा बाजूस ठेविता तरी पृष्ठ १०४ पर्यंत जी पेशवे सरकारची पत्रे, अभयपत्रे, ताकीदी वगैरे छापिली आहेत त्यावरून वादाचा निर्णय पूर्वांच झाला आहे असे झणणे भाग आहे. त्यांत विशेष करून पृष्ठ १६९ वजावर ज्या शास्त्री लोकांच्या सहा आहेत, ते पुढे प्रांती इतके प्रसिद्ध व सर्वमान्य आहेत की, त्यांच्या सहा पाहून इतर लोकांस त्यांचे विरुद्ध मत करवणार नाही. ” (अभिप्रायावलि)

प्रसिद्ध इतिहाससंशोधक रा. रा. वि. का. राजवाडे:—यांनी, यांच्या इतिहासांत दिलेले लेख ऐतिहासिकदृष्ट्या महत्वाचे आहेत असे ‘ ग्रंथमाले ’त नमूद केले आहे.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये. एम. ए. (इंदूतील इंप्रजी संपादकीय लेख):-“ आह्मी यांच्या ' इतिहासाची साधने ' काळ-ओपूर्वक तपासली आणि ती या पळशीकरांचा पश्चिम हिंदुस्थानातील सर्व श्रेष्ठ ब्राह्मणांमध्ये गणना करण्याचा हक्क पूर्णपणे सिद्ध करितात. ”

* इंदुप्रकाश-मुंबई (ता. २ नव्हेंबर १९०९):-“ ह्या आज्ञापत्राबद्दल आह्मी मनापासून ह्या शुक्ल यजुर्वेदीयांचे तसेच श्रीमच्छंकराचार्यांचे अभिनंदन करितो. दक्षिणेतील सर्व ब्रह्मवंदाचे गुरु शृंगेरी येथील शंकराचार्यच आहेत. तेव्हा सर्व महाराष्ट्र ब्राह्मणांनी पळशीकरांस आपले पूर्ण भ्रातृत्व देणारा जगद्गुरूंचा हा निकाल शिरसावंद्य मानावा व तदनुरूप आचरण करून सत्याची व समतेची पाठ राखावी आणि प्रगतिदेवीची सेवा करून मायभूमीच्या पुत्रांत ऐक्य घडवून आणण्याच्या शुभ कार्यास हातभार लावावा अशी विनंति आहे. ”

राष्ट्रमत-मुंबई (ता. २७ जानेवारी १९१०):-शृंगेरीच्या जगद्गुरूंनी दिलेल्या या आज्ञापत्रांस हंपी मठाधीशांच्या निकालाची पुष्टि मिळाली आहे. अशा प्रकारे आपसांत माजलेल्या या तंट्याचा निकाल धर्मगुरूंच्या साहाय्याने समाधानकारक लागला, याबद्दल आह्मांस आनंद वाटतो; व पळशीकर समाजाचे आह्मी मनःपूर्वक अभिनंदन करितो. पळशीकर ब्राह्मण व इतर पंचद्राविड यांच्यामध्ये आचारादिकांचा यत्किंचितही भेद नसता अंतस्थ कलहाचे बीज कां रुजावे, हे आह्मांस केळत नाही. स्वामींचा निकाल सर्व महाराष्ट्रीय यांस बंध्य होईल अशी आह्मांस उमेद आहे. आचारलोप वगैरे पळशीकरांच्या हातून झालेला नाही अशाबद्दल, शिवगंगामठांचे जगद्गुरु, लोकमान्य टिळक इ. थोर पुरुषांची खात्री आहे, व त्यांचे ब्राह्मण्य पेशवे सरकारास मान्य असल्याबद्दल कागदोपत्री इतिहास हा साक्षीदार उभा आहे. यास्तव, स्वामींची आज्ञा योग्य व बंधनीय आहे असे आह्मांस वाटते. ”

* वर्तमानपत्रांतील सर्व उतारे संपादकीय लेखांतून घेतले आहेत.

माला-पुणे (११-१०-१९०९):-“ आतां यापुढे उत्तर कोंकणांतील वतनदार ब्राह्मणांना “ पळशे ” न ह्मणतां यजुर्वेदीय ह्मणण्यांत यावे. त्यांच्याशी इतर ब्राह्मणांनी पंक्तिव्यवहार करण्यास आतां कोणत्याही प्रकारची हरकत उरली नाही, हे ह्या आज्ञापत्रावरून उघड दिसत आहे. बेटीव्यवहारासंबंधाने ह्मणाल तर गेल्या दोन वर्षांपासून त्यांच्यांत व इतर प्रांतांतील यजुर्वेदीय ब्राह्मणांत शरीर-संबंध होऊं लागलेच आहेत. ”

देशसेवक-नागपूर (ता. ३१ जानेवारी १९१०):-“ त्यांनी दिलेले आज्ञापत्र सर्व ब्रह्मवंदांनी शिरसावंद्य करून निरर्थक अंतः-कलहाचे बीज उपटून टाकावे, अशी आमची विनंति आहे. जगद्गुरूंनी योग्य चौकशी करून सर्व प्रकारे उचित असा जो न्याय दिला, त्याबद्दल सर्व ब्रह्मवंद त्यांचे ऋणी होईल. असो. ज्या प्रमुख पळशीकर गृहस्थांनी अविश्रांत मेहनत करून आपले ब्राह्मण्य निर्विवाद सिद्ध करून घेतले, त्यांचे आह्मी मनःपूर्वक अभिनंदन करितो. ”

मुंबईवैभव-मुंबई (ता. १७ ऑक्टोबर १९०९):-“ अशा प्रकारचा सदरील फार वर्षांचे भांडणाचा झालेला अखेर निकाल आह्मांस सर्व प्रकारे अत्यंत श्रेयस्कर आणि समाधानकारक वाटतो. कारण त्याच्या योगाने उत्तर कोंकणाच्या पंचवीस हजार खऱ्या ब्राह्मणांवर विनाकारण दुसऱ्या चित्तपावन वगैरे ब्राह्मणांचे द्वेषाने झालेला अब्राह्मणत्वाचा वृथा आरोप कायमचा नाहीसा झालेला आहे. त्यामुळे त्यांच्या आणि इतर प्रांताचे शुक्ल यजुर्वेदीय ब्राह्मणांमध्ये सुरू झालेला विवाहसंबंध आणि पंक्तिव्यवहार पुढे उत्तरोत्तर सारखा वाढतच जाणार आहे. सारांश काय आतां पळशीकर ब्राह्मणांचे खऱ्या ब्राह्मणत्वाविषयी बिलकूल संशय उरला नसून त्या संबंधाचा फार वर्षांचा मोठा वाद शृंगेरीचे श्रीमज्जगद्गुरु शंकराचार्यांनी पूर्ण न्यायबुद्धीने व खऱ्या नीतिधैर्याने तोडून टाकिला असे पाहून आह्मांस फार संतोष वाटतो. ”

ज्ञानप्रकाश-मुंबई (३०-१०-१९०९):-“ श्रीमान् आचार्यांनी सद्यःस्थितिकडे लक्ष देऊन आपापसांतील कलह मिटावे व

शांततेच्या दिवसांत सर्वांनी एकमताने वागून ब्राह्मणाब्राह्मण
तरी एकी व्हावी झणून काढलेले आज्ञापत्र खरोखरच उदारमतदर्श
आहे यांत संशय नाही. सदरहू आज्ञापत्राप्रमाणे धर्माचार्यांची अ
शिरसावंध मामून वर्तन ठेवण्यास मोठा लाभ होणार आहे व त्या
माणेच वर्तन ठेवण्यांत येईल अशी आह्वी फार आशा करितों. ”

अखेरची विज्ञापना.

याप्रमाणे या उत्तरकोंकणांतील देशस्थ यजुर्वेदी माध्यंदिन ब्राह्मण
ची खरी व संक्षिप्त माहिती सुद्ध व विचारी वाचकांपुढे ठेविली आ
ती वाचल्यानंतर गैरसमजापुढे या ब्राह्मणांसंबंधाने किती अन्य
होत आहे याची साक्ष त्यांस पडल्यावाचून राहणार नाही अ
प्रस्तुत लेखकास व त्याच्या साहाय्यकारी मित्रांस वाटत आहे. शेव
याच ब्राह्मणसमूहापैकी प्रसिद्ध आधुनिक कवि कै. गंगाधर
मोगरे यांचे उपयुक्त विचार येथे नमूद करून हा विषय
करितों.

“ समजं नका मनां कीं आनचि भुविचारसूर्य मावळला
आहे यद्यपि त्यावर संप्रति मदमत्सराभ्रत वळला ॥
मदमत्सर स्वभानें मसलिल ते कालनात योगानें
निंदा निवेल तुमची नवम्हानीं आपल्याच भोगानें ॥
जे निदिती तुझां ते वदाया निजसुखेंचि सजतील
गुह्या ते तुमच्या दोषांसहि गुण गणोनि भजतील ॥
शमुनि काळवशें हें सर्वहि लोकापवाद वावटळ
जनमतवातावरणीं अविचाराचा नुरेल लेश मळ ॥
सदसद्विचारसूर्य प्रगटुनियां लोकमानसाकाशीं
अज्ञानध्वांताच्या विलया नेईल सर्वथा राशी ॥
अन्योन्य वैर सोडुनि भेटाया आपआपल्या भावां
पंच द्राविड सार प्रेमानें मारतील हो धावा ॥
आनंदाश्रुजलानें अन्योन्यांच्या तनूंस न्हाणून
घणतिल चुकलों मुकलों होतो निजबांधवा न जाणून ॥ ”